

আহিনৰ হাঁহি

কমলেশ্বৰ চলিহা

—চপলা সাহিত্য সদন—

পুস্তক, প্ৰকাশ আৰু প্ৰচাৰ প্ৰতিষ্ঠান

পোষ্ট বক্স নং ১ : : শ্বিলং

প্ৰকাশক—

শ্ৰীবিভুভূষণ চৌধুৰী

অসমীয়া সাহিত্য মন্দিৰ

পোষ্ট বক্স নং ১ : : শ্বিলং

পৰিবেশক—

চপলা বুক ষ্টল

শ্বিলং : : অসম

[১৫১-১-১-৬৩]

মুদ্ৰাকৰ—

শ্ৰীগৌৰচন্দ্ৰ পাল

নিউ শ্ৰীহুগা প্ৰেছ

২১১ কৰ্ণওৱালিশ ষ্ট্ৰীট

কলিকতা-৬

প্ৰথম প্ৰকাশ—

জানুৱাৰী ১৯৬৩

সৰ্বস্বত্ব প্ৰকাশকৰ—

মূল্য—৩.০০

উপহাৰ পিঠি—

সূচীপত্র

॥ ১ ॥	দূৰণি	...	১
॥ ২ ॥	পৰম গতি	...	২
॥ ৩ ॥	অনাদি	...	৩
॥ ৪ ॥	মৃত্যু	...	৪
॥ ৫ ॥	নিৰাশা	...	৫
॥ ৬ ॥	পৰম আশা	...	৬
॥ ৭ ॥	চিৰন্তনী	...	৭
॥ ৮ ॥	ভবিষ্যৎ মানুহৰ কবি	...	৮
॥ ৯ ॥	গ্রন্থ পৰিচয়	...	৯
॥ ১০ ॥	অন্ত	...	৯
॥ ১১ ॥	প্রলয়	...	১১
॥ ১২ ॥	শান্তি	...	১২
॥ ১৩ ॥	পৰমভূদয়	...	১৩
॥ ১৪ ॥	ঘৰ	...	১৪
॥ ১৫ ॥	স্বার্থ	...	১৫
॥ ১৬ ॥	নির্ধন	...	১৬
॥ ১৭ ॥	সাধনা	...	১৭
॥ ১৮ ॥	স্বপ্ন চূর্ণ	...	১৮
॥ ১৯ ॥	জীৱনৰ জয়	...	১৯
॥ ২০ ॥	শুদ্ধতা	...	২০
॥ ২১ ॥	অভ্যুদয়	...	২১
॥ ২২ ॥	শিক্ষা	...	২২
॥ ২৩ ॥	বিভিন্নতা	...	২৩
॥ ২৪ ॥	কবি বক্তৃকান্ত	...	২৪

॥ ২৫ ॥	কর্ম বন্ধং প্রহাস্তসি	...	২৬
॥ ২৬ ॥	জরাহবলালজী	...	২৮
॥ ২৭ ॥	সত্য	...	৩০
॥ ২৮ ॥	প্রশ্ন	...	৩১
॥ ২৯ ॥	যৌরনামৃত	...	৩২
॥ ৩০ ॥	কল্পনা	...	৩৩
॥ ৩১ ॥	আহিনব হাঁহি	...	৩৫
॥ ৩২ ॥	ব্রতা	...	৩৭
॥ ৩৩ ॥	পুনৰভ্যুদয়	...	৩৯
॥ ৩৪ ॥	ছলনা	...	৪১
॥ ৩৫ ॥	অন্ন	...	৪৩
॥ ৩৬ ॥	আশা	...	৪৫
॥ ৩৭ ॥	পিতৃত্ব	...	৪৭
॥ ৩৮ ॥	প্রেষণ	...	৪৮
॥ ৩৯ ॥	পুরু	...	৫০
॥ ৪০ ॥	অকণ	...	৫১
॥ ৪১ ॥	এলেকজেন্দাৰ	...	৫৩
॥ ৪২ ॥	নেপোলিয়ান আক গেঁটে	...	৫৭
॥ ৪৩ ॥	জীরনব বজা	...	৬৯
॥ ৪৪ ॥	শ্রীৰাম	...	৭১
॥ ৪৫ ॥	প্রকালন	...	৭৩
॥ ৪৬ ॥	চিদানন্দ দাস	...	৭৪
॥ ৪৭ ॥	অনারসাদ	...	৭৫
॥ ৪৮ ॥	আশংকা	...	৭৬
॥ ৪৯ ॥	সম্পদ	...	৭৭
॥ ৫০ ॥	শেষ বাহা	...	৮৮
॥ ৫১ ॥	বিভীষিকা	...	৭৯

॥ ৫২ ॥	দ্রোহী	...	৮০
॥ ৫৩ ॥	অগ্রাহ	...	৮১
॥ ৫৪ ॥	অবিচার	...	৮২
॥ ৫৫ ॥	হুবুজিবা	...	৮৩
॥ ৫৬ ॥	ডিক্টেটর	...	৮৪
॥ ৫৭ ॥	মৃত্যু স্তম্ভ	...	৮৫
॥ ৫৮ ॥	প্রবাসী	...	৮৮
॥ ৫৯ ॥	কলা	...	৯০
॥ ৬০ ॥	বিদ্রোহী	...	৯২
॥ ৬১ ॥	সংঘমী	...	৯৫
॥ ৬২ ॥	বিবহ	...	৯৭
॥ ৬৩ ॥	আত্মার বিজয়	...	৯৯
॥ ৬৪ ॥	শাঁত	...	১০০
॥ ৬৫ ॥	তীৰ	...	১০১
॥ ৬৬ ॥	শান্তি পথ	...	১০২
॥ ৬৭ ॥	নির্বাণ	...	১০৩
॥ ৬৮ ॥	অক্ষম	...	১০৪
॥ ৬৯ ॥	অধ্যান	...	১০৫
॥ ৭০ ॥	জাগ্রত	...	১০৬
॥ ৭১ ॥	ছাত্রতীর্থ	...	১০৭
॥ ৭২ ॥	শান্তিভিক্ষা	...	১০৮
॥ ৭৩ ॥	চিৰ জনমৰ সাধনা	...	১০৯
॥ ৭৪ ॥	অরুগাহন	...	১১০
॥ ৭৫ ॥	যথার্থ	...	১১১
॥ ৭৬ ॥	অরবোহণ	...	১১২
॥ ৭৭ ॥	সাক্ষী	...	১১৩
॥ ৭৮ ॥	কালস্বৰ্ণ	...	১১৪

॥ ୭୯ ॥	କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିସ୍ମୃତ	...	୧୧୫
॥ ୮୦ ॥	ଅନୁଷ୍ଠ	...	୧୧୬
॥ ୮୧ ॥	ବିକ୍ତ	...	୧୧୭
॥ ୮୨ ॥	ନଟବାଜ୍ଞ	...	୧୧୮

দূৰণি

হেৰা যাত্ৰী দূৰণিৰ,
নতুন নোহোৱা তুমি বৰ পুৰণিৰ ।
যি দিন হেৰাল,
নাই নাই যি মধুকাল,
তাৰ বুৰঞ্জীৰ কণা উৰি,
তোমাৰ বেলৰ কোঠা বাৰে বাৰে ঘূৰি ।
তোমাকে বেটন কৰে,
ডিঙিত সাতটি ধৰে
প্ৰিয় বন্ধু বুলি ।
মই ভাবো একো নাই, সি যে ধূলি ধূলি,
মায়া তাৰ মৰীচিকা ।
ছন্দ শু দীপ্তিৰ তাৰ লিখা
—কাচৰ জলক,
সোণ-মাণিকৰ কাৰ ভৰিৰ গচক
তাৰ স্মৃতিত থাকিল,
হে'ৰ মন, তাক আঁকি ল,
পথাৰ সমাৰ জুৰি পৰ্বত চেবাই
দীঘল উকিৰে বেলে বনাস্ত কঁপাই
মাৰ যায় প্ৰতিধ্বনি তুলি,
মই ভাবো কোনে যেন কথা মোক
কলে হিয়া খুলি ।

পৰম গতি

জীৱনৰ দাশৰথি জৰপূৰ কৰি বন্ধা ত্ৰুৰ নাগপাশ

স্তব্ধ শুনি অকস্মাৎ গৰুণ্ডৰ পথাৰ শব্দ,

শুনো মই আত্মাৰ উল্লাস

* উন্মুক্ত উন্মাদ,

ফুলে ফুলে বন্দী হোৱা স্বাধীন ভ্ৰমৰ

আজি সি অমৰ ।

তাৰ পক্ষপুটে আনে যি গুঞ্জন

সি অমৰণ ।

জীৱনৰ যি বিস্তীৰ্ণতা

কালজয়ী তাৰ কথা

তাক বান্ধে কোনে ?

সোধে মোক এই কথা আজি মৰ-জাঁউসীৰ জোনে

খুলি দিয়া খুলি দিয়া কুৎসিত বন্ধন,

বন্ধ কৰা একাৰৰ বীভৎস নৰ্তন,

আকাশৰ পুঞ্জ-সবিতাৰ

নামি বক পোহৰ উদাৰ,

একাৰৰ বুকু ফালি

ৰথৰ ঘৰ্ঘৰ হ'ক সোণ-সমুদ্ৰ উছালি,

প্ৰাণৰ অজেয় যাত্ৰাপথ

চৰ্বাৰ গতিৰ—তাত সাৰথি মহৎ ।

অনাদি

মোৰ শেষ-ভাৱনাত তোমাৰ কাৰণে
থৈ যাক মনে মনে
গোপনীয় নিষি ।
কালৰ ইচ্ছাৰী হ'ক সিদ্ধি—
দিগ্বিজয়ী পতাকাত ধুমল পিংগল
বজ্ৰশক্তি অলক অনল ।
মাটিৰ ধূলিৰে গঢ়া
হাঁহি-চকুলোৰে ভৰা
জীৱনৰ ঘট
তিতিবুৰি বিচিত্ৰ জলৰ কল্লোলত
ঘটনা-নদীৰ ঘাটে ঘাটে,
বাগৰি জুগৰি পৰি ঘাঁহে বনে পাত্তে
বাৰ্দ্ধিয়ে মাটিয়ে,
—যি আজি জীৰ্ণবুলি পৰিচয় দিয়ে,
তাৰ যাতে অনিবাৰ্য হক ঠেকাঠেকি,
বেছি বাট নাই বেঁকাৰেঁকি ।
সৰল অংকৰ দৰে—
যেন আজি ৰূপ ধৰে,
শূন্যৰ সমাধি
তোমাৰ চিন্তত নাই, নাই তাৰ আদি ।

মৃত্যু

এই জড়তাৰ দেহা তিলে তিলে মৃত্যু আহি হানে ।

কয় কাণে কাণে—

মুদ খাব চকু তোৰ, শুক্ক হব কাণ,
পাটি হব মাটিৰ সমান ।

কোন অশ্লবৰ

প্ৰলয়ৰ ডংকা ভয়ংকৰ—

বাজে দিনে ৰাতি,

‘আহ’ বুলি মোঁন হয় কোন সি নিমাতী ?

বনে বনে বাজে—যি মধুৰ

বিনন্দীয়া শ্লব

প্ৰাণে তাক ধৰে আঁকোৱালি

কোমল-চম্পাত ফেন পৰে আহি কোমল ব’দালি

লতাৰে মেৰাই থোৱা ।

ধুমুহাতো কঁপি কঁপি বোৱা

জীৱনৰ বিহগৰ বাঁহ ;

তাৰ বাবে আবতিৰ বাজে শংখ কাঁহ ।

প্ৰলয়ৰ ভুঁইকঁপে

কাৰ নাম জপে ?

তাৰ নাম নাই,

যাৰ বাবে জীৱনৰ চাকিটি লুমায় ।

নিৰাশা

আশাৰ সংগীত-ৰাশি জীৱন-বীণত বাজি বাজি

যেন থমকিল,

উৎকট নিৰাশা আজি

আন্ধাৰৰ পাখি লই আপুনি নাৰ্মিল ।

এই ছুঁদিনীয়া

জীৱন ভোজৰ চিলনীয়া—

তেওঁ যেন হাত ধুই ব'ল একাষেদি ।

শান্তিৰ বাটেদি

নিৰাশাৰ দূত আগবাঢ়ে,

আশাৰ হাতৰ ফুল বাটে বাটে কাঢ়ে ।

যৌৱনৰ প্ৰৱল দাক্ষিণ্য

আজি যেন নহয় নবীন অ' ।

ছবাহত বন্ধা

কাঞ্চন ৰজনীগন্ধা

কোনে যেন ছিঙি লই যায়,

প্লথ অংগ, তেজ যেন নাই ।

বাহু তুলি

হেৰোৱা—বস্তুকো আছে বুলি

মই যে নোৱাৰো কব ;

তুমি মোক কোৱানেকি ব'ব ?

পৰম আশা

উজ্জল জেউতি মোৰ প্ৰাণত নামক

বঞ্চিত কৰক এক্কাৰক ।

এই আশা লই পাখি মেলি

জাগে মোৰ নৱোদিত বেলি ।

উলাহ-নবীন,

বাজি উঠে আশা ভৰা বীণ ।

ছদ্ম-জীৱনৰ প্ৰকাশক

এক্কাৰ নাশক,

পোহৰৰ দীপ জ্বলি

খন্তেক কৰক মোক বলী ।

দুখাৰ্ত চিন্তক

কোনে ৰাগ শুনাৰ দীপক ?

কোনে মোৰ শুকান-বালিত

ঢালি দিব সোণালি-অমৃত ?

যি আশাৰ পিছে পিছে

তটিনী লৰিছে,

অকুলৰ কুল এৰি

যি বাধাই কৃষ্ণ ললে বেৰি ।

সেইদৰে মোৰ মন সিজৈ

আজি আশাক বিচাৰে নিজে নিজে

চিৰন্তনী

এই মোৰ মুচুকুৰা আত্মাৰ কল্লোল

যাৰ ধ্বনি ব'ল

পৃথিৱীৰ পাতত, এই ছন্দৰ নাচত,

হৃদয়ৰ স্পন্দনৰ

লগে লগে যেন জীৱনৰ

শাস্বত কাহিনী

অনাদি-বহস্য ব'ল চিনি ।

মূহূৰ্ত্তৰ

অমোঘ কল্যাণ বৰ

আত্মাৰ মস্তকে লয় পাতি :

যদি আহে যুগান্তৰ ৰাতি

উৎকৰ্ণ-কাণেৰে শুনি বৰ

তাৰে কলৱৰ ।

বোধহীন, বাধাহীন চিন্তাৰ প্ৰবাহে

বৰষ, ঋতুয়ে, দিনে-মাহে

ৰচে চিৰন্তন

সূত্ৰহীন চিন্তাৰ গুণ্ঠন ।

—যাৰ সংকলন

মোৰ মধ্যাহ্ন স্বপন,

যাক কেন্দ্ৰ কৰি

মোৰ থাকিল শৰ্বৰী ।

ভৱিষ্যৎ মানুহৰ কবি

প্ৰতিভা বৰষা আঙুলিৰ
ভৱিষ্যতৰ কবিৰ

মই যেন দেখিছো নাচোন ।

এই মোক সোণৰ সপোন

যাৰ নাচোনত

উঠলি উঠিব গংগা বস-সংগমত ।

আনন্দ-সাগৰে বাৰে বাৰে

জোনক বলেৰে যেন কাঢ়ে,

স্মৃকযক সাতো ৰঙে

যাৰ বচনাৰ লগে সঙে

ফুৰি পাতিব মিতালি,

সন্ধিয়াৰ সংগী হব সোণালি ৰ'দালি

মানুহে বুজিব যত কৈশা,

সেইমতে যত ব্যথা

হব বুজি পোৱা,

সবাৰে মাজতে ৰব প্ৰেম-ভালপোৱা

বিবহৰ সুৰ—

ধেমালিৰে হব যেন পূৰ,

ছমুনিয়াহৰ ঢউ

খলকি উঠিব তাতো মউ ।

গ্ৰন্থ-পৰিচয়

মোৰ এই কিতাপত ব'ল
আঁকি যোৱা নানা ছবি
এই যুগ-যাত্ৰাৰ সম্বল ।
যি উচ্ছ্বাসেৰে জন্ম লভি এই ধৰণীয়ে
জীৱনৰ চিন আঁকি দিয়ে
নানা জন্তু, পক্ষী আৰু উদ্ভিদৰ গতি,
তাৰ ছায়াপাত
ব'ল মোৰ প্ৰত্যেক পৃষ্ঠাৰ এই প্ৰত্যেক শাৰীত,
প্ৰতি আখৰত আৰু প্ৰতি ছন্দ-ধ্বনিৰ দাঁতিত ।
এই গৰ্ব তুমি ক্ষমা কৰা,
সৃষ্টিৰ ভিতৰ তত্ত্ব জানা তুমি কি বসেৰে গঢ়া,
য'ত কাৰো নিজা যে নেথাকে
সকলোকে একেখনি আকাশৰ ক'লা পটে ঢাকে,
তলত মাটিয়ে পুতি থয়,
তাত মোৰো থবা তুমি
গ্ৰন্থ-পৰিচয় ।

অন্ত

এইবাৰ বাহিৰৰ দুৱাৰ জপাই
হুথৰ দুৰ্গৰ দ্বাৰ লব খোজো মই মোকোলাই ।
হুচকুৰ ভ্ৰম
অনৰ্থক যত পৰিভ্ৰম
শান্তিৰ নিকুঞ্জ য'ত দাবানলে দহে,

এই ছবি যে নসহে
 এই হুচকুৰ তেজে
 কালৰ ৰশ্মিয়ে যাক নিন্তেজ কৰে যে ।
 এৰি দিয়া
 সলনিৰ পৰ্বতৰ লতা বনৰীয়া,
 পলে পলে যাৰ সৰে ফুল
 ৰূপ আৰু গোন্ধত অতুল,
 যাক গচকি ফেনেকি যায়
 নিৰ্বিবাদে মহাকাল ৰথৰ চকাই
 তুলি ঘৰ্ঘৰি
 কৰি মন্ত্ৰধ্বনি
 জৰাৰ মৃত্যুৰ আৰু শোক বিৰহৰ ।
 এই বৈশ্বানৰ
 বন্ধ জীৱনৰ মৰ্মে মৰ্মে অগ্নিবেখা টানি
 তপোৱিক্ৰিষ্ট সন্ন্যাসীৰ ভস্ম দাহ আনি
 ৰঞ্জি দি জ্বলক
 এই অগ্নি অপলক ।
 মায়া-নিজৰাৰ কুলুতান
 হক ত্ৰিয়মান,
 গছে গছে নিমাতী বিহগে,
 লাগে যদি কিছুদূৰ যক লগে লগে ।
 বাহিৰক অৱকদ্ধ কৰি
 এইবাৰ ভিতৰৰ মেলা চকুজুৰি,
 আঘাত নকৰি কাকো
 পাৰ হই অগ্নি-পৰীক্ষাৰ এশ সাঁকো,
 অতি আলফুল কই
 স্বপ্নসম জগতত অমৰম থই ।

প্ৰলয়

বসন্ত-বনৰ মাজে মাজে
যেন আজি প্ৰলয় বিৰাজে
তক শিৰ
প্ৰণমি অস্থিৰ ।
বিশ্ব-ধূলি
তৰংগ ভংগৰ দ্ৰুবে ছলি
আজি বৰণীয় ।
তাৰ সৰ্ব অস্তিত্বক লুপ্ত কৰি গৰ্বৰ পৰ্বত কৰে ধিয়
হে প্ৰলয়, তোক
মিত্ৰ বুলি প্ৰাণে প্ৰণমক ।
লুপ্ত কৰি মোৰ ভ্ৰম-ভ্ৰান্তি
তই আনি দিবি পৰম প্ৰশান্তি ।
মোৰ জীৱন-পথত
ধূমকেতু হই দেখা দিলি, স্বাত্বৰ বথত
বৈবাগ্য-ব্ৰতত অস্থিতীয়
মকুব-কেতন সম ক্ষিপ্ৰক্ৰিয় ।
দে মোক অচেতন
পৰম বিৰাগ নৱঘন
শান্তি শ্যাম
আতমাভিৰাম ।

শান্তি

অন্তৰৰ অশান্ত বৈৰাগী
আজি যেন শান্ত হই কুৰে ভিক্ষা মাগি
মুহু কামনাৰ ।
যাৰ সুৰ-মাতত পেঁপাৰ
বিহু-গীতৰ সুৰত
উঠি যোৱা আধাঙনা মাতৰ লগত
যাৰ ঘটে মিল
উৰি যোৱা সংগীতত যি মিল থাকিল
সেই ধীৰ মূহুৰতা
মোৰ মনে পতা
যেন থমকিল
উদ্ভেজনা যেন আঁতৰিল ।
ভৱিষ্যতৰ হেৰা ভীষণা ভৈৰবী
যাৰ ছন্দ
ভয়াৰ্ত চিত্তত জাগে
যাক লাগে
বৈৰাগ্যৰ উদণ্ড পথিক
অনাবৃত আৰু অৰসিক ।
মই আজি নিমাত প্ৰশান্ত
শান্ত মোৰ কান্ত ।

পৰমভূদয়

আজি মোৰ মিলিবনে পৰমভূদয়

জীৱনৰ ভ্ৰমবংগ কবি পৰাজয় ?

এই-ছদ্মবেশ

পৰিত্যাগ কৰি মই পামনে প্ৰৱেশ ?

সত্য-মন্দিৰৰ সিংহদ্বাৰ

মোৰ বাবে হবনে উদাৰ ?

আজি

মোৰ জীৱনৰ পৰম সংগীত ধ্বনি বাঙি

দিবনে মুকলি কৰি

কন্ধ-অন্তৰৰ যত জৰী,

আত্মাক বেৰাই থোৱা

মৃত্যুত বিহ্বল হোৱা

প্ৰাণৰ দক্ষিণ হাত

মুক্ত কৰি বাধাহীন অমৃত্যুৰ ছাঁত ?

ছিন্ন কৰা ছিন্ন কৰা এই কাল-পাশ

জীৱনৰ ঘোৰ সৰ্বনাশ

আঁকি দিয়া মুক্তিৰ তিলক

কপালত যৌৱনৰ নাচক অলক ।

ঘৰ

এই নাগকেশৰৰ গোন্ধে প্ৰথম আনিলে ব্যাকুলতা

অতীত-দিনৰ যত কথা

ক্ষণিক দীপ্তিৰে জ্বলি

পোহৰালে মোৰ কৰ্মস্থলী ।

ফাগুনৰ স্বপ্ন গই 'চ'তৰ মোহৰ আনে শেষ ।

নতুনৰ হবই প্ৰৱেশ ।

পুৰণি পৃথিৱী মোৰ

অতীতৰ দিনবোৰ

তাৰ সতে সমান পুৰণি ।

হেৰোৱা যতেক মোৰ মণি

আজি বুটলিৰ খুজি ।

নিজৰ ভাগ্যৰ সতে যুঁজি যুঁজি

লভো গুৰাজয় ।

হেৰা কাল, অনাদি অক্ষয় ।

তোমাৰ বিজয়-যাত্ৰা-নাদে

সম্পদে প্ৰমাদে

উদাস-মন্ত্ৰৰ ধ্বনি কৰে ।

যাৰ পাঠ শুনি মোৰ, চিত্ত ঘোৰ বৈৰাগ্যেৰে ভৰে

শেষ-বসন্তৰ এই উদাস মৰ্মৰ

মাৰ যাব, ক'ত পাম মই মোৰ ঘৰ ?

স্বার্থ

আজি মই আঁকি দিম চিন্তাৰ নানিমা
ঢাকি দিম তোমাৰ পুৰ্ণিমা ।
বিশ্ব-প্ৰবাহত য'তে ত'তে
দেখা পাবা প্ৰেমহীন শূন্য বাটী ঘটে
স্বার্থৰ, জঞ্জাল ।
যাব লাও খোলাবোৰ লই নাচে মহাকাল
উলংগ তাণ্ডুৰ ।
মধ্যম পাণ্ডুৱ হই দাহ যদি কৰিবা খাণ্ডুৱ
স্বার্থ পৰিহৰি
তোমাৰ বীৰ্যৰ তেজে কঁপাব এদিন বসুন্ধৰী
ইন্দ্ৰৰ সভাৰ অভিনন্দনৰ মালা
তোমাৰ কণ্ঠত জ্বলি শত্ৰুক চকুত দিব জ্বালা
এই বীৰ্য, তেজ মাৰ নাই
সংসাৰৰ অৱসাদে ধৰিব মেৰাই,
চোকা শানিত অস্ত্ৰেৰে
কলিজাৰ তেজ হৰি প্ৰৱল বেগেৰে ।
শত আঘাতত স্থিৰ ৰাখিবা হৃদয়
মুৰ্তিমান আহক প্ৰলয়,
আহক স্বার্থৰ অভিঘাত,
স্থিৰ চিন্ত-পৰ্বতত লাগি,
চূৰ্ণ চূৰ্ণ হই য'ক তাৰ বজ্জপাত ।

—নিৰ্ধ'ন—

অহংকাৰ যদি অল্লেখ্যদী,
জীৱনৰ বেদী
যদি নাই ধোৱা পাতি
জীৱনৰ দেৱতাক মাতি
বিতৰ্কিত হই।
দিনে ৰাতি বোৱা নাই যদি অশ্রু নাই,
তোমাৰ সাধনা
উজ্জল ভাষ্যৰ, নাই তাত জড়িত বেদন
মোৰ সাধনাত
বিশ্বস্তৰ বেদনাই কৰে ছায়াপাত।
তাৰ যত তমিস্ৰ ৰাগিণী
ধূপ খাই কৰে মোক চিৰ-বিশ্বাদিনী।
থাপুনাত অমল ধৱল
থাপো কাৰ চৰণ-কমল
অলৈ কাৰ বিৰহৰ স্তব্ধ অগনি,
'বেদনা-বিধৌত মোৰ কোন নাৰায়ণী ?
কাৰ ধ্যান কৰি
মোৰ এই ধূপ জলি
যায় অন্ত পৰি ?
সংসাৰ-হাটৰ মোৰ তেওঁ মহাজন
মোৰ নাই আক একো ধন।

সাধনা

লঘু, সূক্ষ্ম ঘন-বাম্প উৰ্ধলই উঠি
যিমাণে প্ৰৱল হই বয় খুটি পুতি
উৰ্ধতাৰ অমৰ লোকত,
প্ৰৱল বতাহে আনে তললই টানি
জোৰ কৰি পানী
ধৰিত্ৰীৰ মৃত্তিকাৰ চৰণ-তুটিত
কৰে অবলুপ্তিত পতিত ।
হায় ভাগ্যহীন জড় সাধনা-বিহীন
কিমান নিঃকিন তুমি, কিমান যে দীন !
উৰ্ধলোকাচাৰী হই
লভিলা কি ঘোৰ পৰাজয় !
মই আজি দেখো ব্ৰহ্মময় ।
বঙা-গোলাপৰ আৰু ক'লা এঙাৰৰ
জোনাকৰ আৰু এক্সাৰৰ
নেদেখো ভিন্নতা একো,
এই মোৰ সাধনাত উৰ্ধলোক দেখো ।
যদি মই ইয়াত পতিত
জড় মই, নহওঁ চৈতন্য অখণ্ডিত ।
এই জড়তাৰ শেষ কৰি
হে সাধনা, দিয়া মোক গঢ়ি ।

—স্বপ্নচূর্ণ—

স্বপ্ন মোৰ আজি ভাগি যায়,
পৰম ডিঠক দেখা পাই,
ছুখ ফোভ একো নেথাকিল
ধূলিত আচ্ছন্ন হই এই মোৰ জীৱন জিকিল।
উদাসীন পথৰ পথিক
ভয় এৰি তুমি আজি পৰম নিভাঁক।
তোমাৰ কেতন
অস্তাচল মেঘৰ বৰণ।
দেখিছিল। যদিহে চকুলো
সি তোমাৰ হব পাৰে ভুলো।
পচোৱাৰ লগৰ টোপাল
ব'ল মোৰ ছচকুত—নাই মায়াজাল।
তোমাৰ সৌন্দৰ্য কৰি ধ্যান
হলো মই স্বপ্নৰ সমান।
তাৰ পাত্ৰ ভাঙি গুৰি কৰি
দেখা পালো অনন্ত শৰ্বৰী,
দীঘল-যাত্ৰাত যাৰ
মোৰ নমস্কাৰ।
স্বপ্ন-পূৰ্ণিমাৰ যদি জোনাক লুকালে
ডিঠক-সত্যৰ ব'দে এই মোক পালে।

জীৱনৰ জয়

এয়ে মোৰ জীৱনৰ জয়,
—পালো মই পৰম নিৰ্ভয় ।

মোক এৰি দিয়া
বিশ্বৰ সম্বন্ধ মোৰ পৰা ছিঙি নিয়া
আজি মই পৰম একক ;

অনাহক
আনক জড়িত কৰি
মিছাবেই মায়াজাল গঢ়ি
সপোনৰ নকৰো বচনা ।

বিড়ম্বনা—
মোক তুমি ভালপোৱা
মোকো ভাল পাবলৈ কোৱা,
—এই কুহকৰ,

প্ৰচ্ছন্ন মিছাৰ জঞ্জালৰ*
মোক আক নকৰিবা ভাগী,
মই আজি একান্ত বিৰাগী,
মোৰ বাট

একান্ত অকলশৰ,
য'ত মই অকল সম্ৰাট ।
—এয়ে মোৰ জয়,
নাই মায়া, নাই মোহ, নাই একো ভয়

শুদ্ধতা

বহুদিন বই বই
জীৱনৰ নই
আজি বেলেগ ঘাটত আছে বই ।
তাত চলাচল
বেলেগ প্ৰাণৰ কোলাহল ।
বিস্মিতা আজিৰ এই* প্ৰাচীনা-ধৰণী
যেন অমানিশাৰ বৰণী ;
নাই তাত উদাৰ আশাৰ
ক্ষীণতম দীপিকা শিখাৰ ।
মোৰ এই ভ্ৰম
ঢাকি যেন দেখা দিয়ে ছদ্মবেশী যম
যাৰ আকৃটি ইংগিত
দিগন্তৰ দাঁতিতে বঞ্জিত
ধূলল মেঘেৰে
আকাশ বোলাই লই কেচুৱাৰ কোমল তেজেৰে ।
এই বিভীষিকা
হে ঈশ্বৰ, দূৰ কৰি আকাশত লিখা
পৰম অমৃত ৰামনাম ;
সংসাৰৰ যত মোৰ ভূত-অপনাম
দূৰ কৰি
দিয়ে মোক যেন সি শুদ্ধ কৰি গঢ়ি ।

অভ্যুদয়

অভ্যুদয় ঘটিল কেতিয়া ?

আজি মোক তাৰ তুমি পৰিচয় দিয়া ।

নিজৰ জীৱন বিচাৰত

কি শিক্ষা পালানো মহৎ ?

ইয়াৰ উত্তৰ

—এই মোৰ জীৱনৰ জুৰ ।

কেৱল পাছত থই শোভা আৰু সৌন্দৰ্যৰ লীলা

মেল খাই পৰে পাতখিলা

—যাৰ স্নায়ু বিবৰ্ণ বিবস

বসন্তৰ পৰশত যাৰ অপযশ ।

এই দুখ, হে ঈশ্বৰ, তোমাৰ নহয়,

মাথো তুমি বিষহৰ, তুমি মৃত্যুঞ্জয় ।

জগতৰ গৰলক কৰা তুমি পান

মৃত্যুকো মৰণ কৰা দান ।

বিশ্ব-বেদনাৰ তপস্কাত

চিৰমৌন তুমি বিশ্বনাথ

মোৰ যত লাভ-কৃতি, জীৱন-মৰণ

সকলোকে কৰিলা হৰণ,

মোৰ সৰ্বস্বক

সমৰ্পণ কৰিলা বিশ্বক ।

জিহ্বা

জীৱনৰ বিস্তীৰ্ণ বিচাৰ
তাত মোৰ আজি হাহাকাৰ।

নিজৰ বিচাৰ কৰি

নিজে নিজে যাওঁ আজি মৰি।

বিশ্ব-জীৱনত জ্বলে যৌৱনৰ শিখা
কুঁহি-পাত, ফুল-আখৰেৰে লিখা লিখা,

দক্ষিণ-বায়ুৰ নিশ্বাসত

সুৰভিৰ সংস্পৰ্শত

প্ৰাণৰ পৰমোৎসৱ উঠে ভৰি

পৃথিৱীৰ মাটি ধন্য কৰি।

ধন্য কৰি ধৰণীৰ ধূলি

ৰঙা আৰু সেউজীয়া তেজৰ ভঁৰাল খুলি খুলি

এই মোৰ নিজৰ সপোন

সমুদ্ৰত হয় নিমগন

অস্তিত্ব নেথাকে

জীৱনৰ জলধিত বিন্দু বিন্দু জীৱন যে বাকে।

এই উপলব্ধি লোৱা

নিজক পাহৰি যোৱা

কোৱা, জয় জয় জীৱনৰ

অনন্ত, অমৰ

যৌৱনৰ।

বিভিন্নতা

তোমাৰ বিভিন্ন বাট
মোৰ এই অবিনাশী জীৱনৰ নাট ॥
হেৰা বাটকৰা,
মোৰ ফালে, তুমি ঘূৰি চোৱাঁ !
আকাশৰ নীলাপট
চিৰকাল ব'বনে অক্ষত ?
বৰষুণ আহে যদি
পিছল বোকাৰ ব'ব নদী,
হাততে হেৰাই যাব ব'দালিৰ হাঁহি এটুকুৰা
বিবহ বিধুৰা
তুমি ব'বা কোনোবা চুকত
—কিজানিবা মৰণ-বাটত ।

পিছত আমাৰ আৰু নেথাকিব একো
কৈতিয়াবা যদি দেখো,
বেলেগ বাটেৰে তুমি
পাৰ হই মহা-মকতুমি
পাবা গই সেউজীয়া-পাম
ৰঙালী ফুলেৰে ভৰা
তোমাৰ গৌৰৱ-দীপ্ত ধাম,
তাৰ নাম মই পাহৰিম,
—মোৰ হব দীৰ্ঘযাত্ৰা অন্তহীন, অনন্ত, অসীম ।

কবি ৰত্নকান্ত

মোৰ এই পৰম সংগীত
নাসিকাৰ ঠিক নামনিত,
অনাহত হংসৰ ওংকাৰ ।

তোমাৰ ছৱাৰ
কবিতাৰ মন্দিৰৰ
হব কিয় বন্দী এই মুহূৰ্ত্তন মন-অৰ্গলৰ ?

শুভ্ৰ হ'ল চুলি
ডেউকিঠে নিষ্ঠুৰ ৰূপে দস্ত নিয়ে তুলি—
এইদৰে কবিতায়ো লবনে বিদায় ?
হায়, কালজয়ী কবিতাই—

জীৱনকে জয়ী কৰি লবঘে নোৱাৰে ।
বিশ্বৰ সিপাৰে আছে কোন বিশ্ব,
যি আৰণ্যকৰ আমি হব খোজো শিষ্ট ?

আজি কবিৰ বচন
কাব্যৰ ৰচন
বিশ্লেষণ—সমালোচনা অধীন ।
কবি যেন অপৰাধী, হীন ।

দীন-চিত্ত
অপবিত্ৰ ।

তাৰ যেন জগতত এয়ে বন্ধা কাম
পৰৰ প্ৰশস্তি গোৱা—ৰূপ কিম্বা নাম
বসৰ লহৰী তুলি,
নীৰস বসনা খনি কবিহেৰে খুলি ।

কবিৰ সন্মান
কবিতাৰ যেন অপমান ।
মোৰ এই ইচ্ছা আছে
তোমাৰ কাব্যক মই লঘু কৰো পাছে—
তোমাৰ ৰচনা মই খোজো বখানিব ।

তোমাৰ সাধনা মই খুজিছো মানিব,
তুমি উপলব্ধি কৰা সীমা
তাৰ মই বুজিছো মহিমা,
তাৰ চূড়া হিমাদ্ৰি, ধৱল,
ভাৱ-গংগা তাত টলমল ।

বহুত দূৰত আছে প্ৰেমৰ যমুনা
যাৰ পাৰে পাৰে যত
দীপ, ধূপ, ধূনা,
ফুলৰ স্তৱক,
শৰতৰ চোতালত যাৰ শুভ্ৰ বুকুত গচক ।
তুমি আজি অগাধ অপাৰ
অপ্ৰকাশ কবিতাৰ নীল-পাৰাবাৰ ।

কৰ্ম বন্ধং প্ৰহাস্তসি

উদ্ভিত সঙ্ঘাৰ মোৰ শলী

কৰ্মবন্ধ প্ৰহাস্তসি ।

কামনাৰ, মৰমৰ, বেদনাৰ কোনো বান্ধ নাই

মনে মোৰ আজি মুক্তি পায় ।

এই পৃথিৱীৰ

যিমান সমস্যা স্তুগভীৰ,

যিমান কঠিন নীতি, যিমান কোমল

সকলোতে মন মোৰ থাকিল বিমল

উদ্বেগ বিহীন

সুপ্ৰশান্ত শান্তি-আশাহীন ।

প্ৰত্যেক কামৰ পৰা নামি অহা জৰী

নিৰুপায় হই থকা গুৰিয়ালহীন মোৰ তৰী,

সত্য-অসত্যৰ ধ্বনি-বাণী

সকলো সমান কৰি মানি,

সকলো বৰ্জন কৰি,

সকলো তিয়াগ কৰি পাতে মূলে ধৰি,

বিকশি উঠক মোৰ মন

অনিপুণ অমগন ।

এই চিন্তাত সুন্দৰ হব হিয়া

নিৰানন্দহীন বিনন্দীয়া ।

লোভক বিলুপ্ত কৰি কামক নিষ্কাম,

কন্ধ কৰি ক্ৰোধ-ধাম,

মোহক নিমূৰ্ণ,

অচেতন সচেতন হক এই জীৱন নিভুল ।

ছন্দগুৰ
 মোৰ এই জীৱন নখৰ,
 তাত যাৰ দীপ অনিৰ্বাণ
 সেইজন সুমহান
 কৰ্মবন্ধহীন।
 তেওঁতে বিলীন
 মোৰ
 সংসাৰৰ মায়াজাল ঘোৰ।

ভালবেয়া, সুখদুখ, মিছাৰ ভঁৰাল
 সমুখৰ দৃশ্য যত সুন্দৰ, কৰাল,
 সকলোতে দৃষ্টি কৰি এক,
 জাগক প্ৰত্যেক
 মোৰ তনু মন প্ৰাণ
 মোৰ জ্ঞান অথবা অজ্ঞান।

জব্বাহৰলালজী

আকাশৰ দৰে ওখ তোমাৰ শৰীৰ

মানুহৰ চকু তাত স্থিৰ ।

সহস্ৰ মানৱে চকু দিয়া

তোমাৰ শৰীৰ মন ছিয়া

গৰু তাত সৰ্ব মানৱৰ ।

যি সাৰথি কালৰ বথৰ

তেওঁ দয়াহীন

ভ্ৰ-ক্ষেপ বিহীন ।

নিয়ম শাস্তিৰ বীণ বাজে মাজে মাজে

মানুহৰ সমাজে সমাজে ।

তাৰ স্মৰ

ললিত মধুৰ

কোলাত কেচুৱা লই গুছাই ওৰনি

নিৰ্ভয় জননী ।

যিটি বাণী সকলোৰে বাবে

জ্যোতি হই যিটি বাণী যায় আগে আগে

তাৰ বাবে নম্ৰ হই

দিওঁ আমি সমৰ্থন কই ।

তোমাৰ বাণীত

আমি শ্ৰদ্ধাঘিত

এই শ্ৰদ্ধা সমুদ্ৰৰ কূলে উপকূলে

এই শ্ৰদ্ধা অৰণ্যৰ যত ফলে ফুলে ।

এই ভাৱা অন্তহীন
 যদিও নিঃকিন ।
 চিৰকাল এই জাগৰণ
 যুগে যুগে অনাদি পাতন
 মাতৃহৰ যাত্ৰা চামে চামে
 আগবাঢ়ি দল বান্ধি সোণৰ সপোন শস্য সিঁচি পামে পামে
 যাৰ অৰ্থ যুগান্তৰে
 শিলত মাটিত আঁকি নানাবিধ ৰূপে ৰূপান্তৰে
 বচন বিহীন
 স্তব্ধতা প্ৰলীন ।
 বংগ আৰু গ্ৰীচৰ সাগৰে
 আজি আঁকোৱালি ধৰে
 বগা-কলা মৰা-শৰ স্তম্ভ,
 —ধূলি, মাটি, ছাই অপৰূপ,
 ইয়াৰেই বিকল্প ঘোষণা
 তোমাৰ বাণীত জ্বলি মানৱৰ একত্বক
 কৰক ৰচনা ।

১৫ ডিচেম্বৰ

১৯৪৬

সত্য

মুখ এই কবিৰ জীৱন
তাতোকই মুখ এই চঞ্চল, বিভোৰ মোৰ ক্ষণ
ঈশ্বৰৰ সাধনাত
যেন ছন্দ মোৰ ব'ল কবিতাত ।
এই ছন্দ মন্ত্ৰ গাই গাই
মোৰ সাধনাই
ঈশ্বৰৰ পিছে পিছে
যেন দ্রুত খোজেৰে লৰিছে ।
মোৰ এই শৰীৰত
কাৰ অংশ প্রত্যক্ষ জাগ্ৰত ?
যেন বিশ্ব-জীৱনৰ
সোঁতা এটি বয় তাত খৰ ।
কেউফালে মৃত্যুৰ কুঁৱলি
তাত মোৰ জীৱনৰ উঠে দীপ জ্বলি ।
সত্য মোৰ কবিতা-সাধনা ।
সত্য মোৰ ঈশ্বৰৰ এই আৰাধনা ।
সত্য এই দীপ,
মিছা এই কুঁৱলি অলীক,
বিশ্ব-জীৱনৰ গৰ্ব কৰি
নিঃস্ব ই জীৱন যায় তৰি ।

তকৰে তকৰে আজি প্ৰথম মৰ্মৰ
 ফুলে ফুলে প্ৰথম ভ্ৰমৰ
 শৰীৰৰ শিৰে শিৰে আজি জাগে প্ৰথম স্পন্দন
 গছৰহ জাগিছে নন্দন।
 ডাৱৰৰ মাজে মাজে দীঘল ভ্ৰমণ কৰি অন্ত
 নৱ সূকষৰ আজি জাগিছে বসন্ত।
 পুৰণি বন্ধুৰ আজি হিয়া
 নতুন ৰূপত বিনন্দীয়া।
 তেৰা মোৰ অন্তৰৰ গোপন পুৰুষ
 তোমাৰ কিমান গ'ল জীৱন আয়ুস ?
 নতুন সূৰ্যক কৰি দেখা
 মচি দিব পাৰিবানে অতীতৰ স্বপ্নময় বেথা ?
 ধূলিত বিলীন হোৱা তোমাৰ নিৰাশা
 আজি তুত বাজিবনে নৱ নৱ আশা
 ভাষাত কবিতা আনি কণ্ঠত মুস্বৰ ?
 জাগ্ৰত কঠিন প্ৰশ্ন মোৰ
 আনা তাৰ সমিধান
 মৃত্যুৰ মাজত দিয়া জীৱন-পূজাৰ মহাদান।

যোৱনামৃত

অৰ্থহীন যোৱনৰ গীত
তাত জানো দেখা দিয়ে অমৃত্যুৰ অনন্ত অমৃত ?
ব্যাকুল বিবশ ধৰণীৰ
প্ৰতি শিৰ
ৰস নিমগন।
বসন্তৰ চৰণত বাজি উঠে পৰম বেদনা।

তৰুৰ ক্ৰন্দন
বুকুভগা বেজাৰৰ যেন বিস্ফোৰণ,
অন্তৰত গুমৰি গুমৰি
সপত সমুদ্ৰ উঠে লৰি।

হে'ৰা মোৰ গোপনৰ সপোন সখিটি
এদিন যি বজালা বাঁহীটি,
তাৰ সুৰ—
গৰজি মন্দিত হই উঠা ঘোৰ
আজি থমকিল,
উদাস কৰুণ সুৰে কণ্ঠবোধ কৰি হে'ৰা আৰু নেবাজিল।

তোমাৰ চকুৰ ছয়োকাশ
নীলিমা আকাশ
তাত যেন নামিল ডাৱৰ,
এন্ধাৰ-মৃত্যুৰ গুপ্তচৰ !

চোৱাঁ সউ আকাশৰ লিখা
কোটি সূৰ্য গ্ৰহ নীহাৰিকা
তাত কোন দেৱতা আৰাধি
যোৱনৰ অমৰ উদাস্ত গান উঠিছে অনাদি ?

ডাৰ কোন ফ্লেট ভাড়া কৰি, তুলি লবা উল্ল গাগৰি
 যৌৱনৰ ভৰা-সমুদ্ৰৰ ?—ডাৰ মই মাগো এটি বিন্দু
 যদি তাত আন্দোলিত
 অমৃত-যৌৱন ভৰা বহন্তৰ সিদ্ধি।

কল্পনা

সিবিলি সন্ধ্যাত
 স্মৃতিৰ অলক্ষ্য কল্পনাত
 তোমাৰ ভুবন মোহন ৰূপ
 তাক ভাবি আজি মই চুপ
 হে কল্পনা,
 হে'ৰা মোৰ মনৰ ৰচনা,
 তোমাৰ অদৃশ্য মাধুৰীত
 চিত্ত মোৰ অকাৰণ প্ৰীত
 একান্ত নিবিড় ভাবনাত
 মনৰ ৰচন কল্পনাত।
 ফাঁকিৰ অতীত তুমি ফাঁকি
 যোৱা ৰূপ ঢাকি,
 তোমাৰ উদং বুকু প্ৰীয়া
 নিতম্বৰ ৰসোন্মাদী জিভা
 যোৱা গুপ্ত কৰি,
 নেমেলিবা নিগম নিগূঢ় ষাট্ৰকৰী।
 ওপৰৰ বেলিৰ পোহৰে
 সকলো বস্তুকে ধৰে ধৰে
 আছে পোহৰাই,
 তোমালহি ওলগ জনায়।

হে'ৰা মায়াময়ী
 এই ওলগৰে আজি ময়ো ভাগ লই
 কওঁ কথা এটি ।
 বিশ্ব-জগতৰ হে'ৰা তোমালই এয়ে ভাব-ভেঁটা
 উন্নত, উদণ্ড নৃত্য কাল-সাগৰৰ
 ভাত স্থিৰ তোমাৰ গ্ৰহৰ,
 ঋণিক, অলীক
 স্বপ্ন আৰু কল্পনা মিহলি ।
 মুহূৰ্ত্ততে যায় চলি,
 এৰি যায় মোক,
 মোৰ হৃৎক, মোৰ যত শোক
 অৱলুপ্ত হই যায়
 ডিঙি মোৰ মায়াৰে মেৰায়,
 যেন সাপেৰে মেৰাই গঁথা ধুঁতুৰাৰ ফুল,—
 —এই সৃষ্টি হই যায় ভুল ;
 কেৱল কল্পনা তুমি থাকা
 বহুস্তৰ ছবিখনি আঁকা
 মোৰ কপালত
 তাৰ শ্বেত কঠিন হাড়ত ।

আহিনৰ হাঁহি

হিমালয়

প্ৰাপ্ত চুমি

এই মোৰ
আহিনৰ হাঁহি,
তাত তুমি ভূষাটি দিয়াহি।
পৃথিৱীৰ যৌৱনৰ শিখা
প্ৰসূতী-মাতৃৰ দৰে—আছে আজি লিং
তাত সংগোপনে
তোমাৰো সংযোগ মনে মনে।

সউ কেঁচা ধাননিভ
কহঁৱা হুমাই যোৱা বিলৰ দাঁতিত
পতুম-কলিৰ
ওখলই চোৱা গুল্ল-শিৰ
জিলিকিছে
পৰম আশাৰ পিছে পিছে,
য'ত সবিতাই
কুৰ্লি ফালিৰ খুজি
যেন নিজে নিজে যায় ঢাক খাই।
আজি মোৰ বিজ্ঞানৰ ক্ষণ
উন্নত পবন অকাৰণ।

সৃষ্টিত যি জীৱনৰ আয়ু
আনন্দ উল্লেল পৰমায়ু
তাৰ জীৱ বেখা
শৰতৰ তটিনীৰ দৰে
বালিৰ মাজত যেন
দেখা বা নেদেখা।

এই মোৰ ভঁৰালৰ চাবি
ধন-বহু তাত মোৰ ক'ত দেখা পাবি ?
এই সেউজীয়া
জীৱনক দাই তুমি নিশ্চয় নিনিয়া,

আনন্দ আনত মোৰ
যি পকাধান
দাবা তুমি,
সেয়ে মোৰ দান।

ব্রজা

এই বিশ্ব-যৌৱনৰ খেলা
তাত মোৰ প্ৰেমোদ্গাদি ছচকুৰ মেলা,
এই যে সপোন
তাত যেন দেখা দিয়ে প্ৰেয়সীৰ জোন,
কৈকোৰা-চুলিৰে মুখখনি
চকিতা-হৰিণী যেন মুখৰ লারণি।
বুকুত অমৰ
দূৰণিৰ অযুত ভ্ৰমৰ,
তাত প্ৰাণ-শিখা
ছন্দহীন উল্লাসেৰে লিখা,
যেন জয়ৰ পতাকা
বলাকাৰ পাস্তি পলাতকা।
এই বিশ্ব যেন বুৰি যায়,
অস্তিত্ব হেৰায়
অনন্ত তমসী
নাই য'ত তৰা সূৰ্য শশী।
তাত পূৰ্ণ পয়োধৰা
অন্তহীন জ্যোতিৰে আবৰা,
পহুম কুসুম,
যাক বেৰি বিভ্ৰান্তৰ ধুম
ধূপ-সুৰভিৰে ভৰপূৰ।
আয়ু মোৰ
ক্লমিক অলীক,
প্ৰাণ প্ৰেৰণা
প্ৰেয়সীৰ চৰণ-মগনা।

তুমি বর্ম দিয়া
 প্রাণক বিজয়ী কৰি নিয়া ।
 কৰ্মৰ উত্তাল সমুদ্ৰত
 মোৰ হিয়া হ'ক সমুন্নত ॥
 নেৰাখিবা বাকি
 এই দৃশ্য সীমাহীন ফাঁকি,
 পলকে পলকে মোচ খায় ।
 আজিৰ যি সঁচা সি কাইলই মিছা হই যায়
 অন্তৰৰ
 কেন্দ্ৰ মোৰ
 যেন চিৰ-অপৰিৱৰ্তিত ।
 তাৰ গোপন-চাৰিণী হেৰা ইন্দ্ৰিয়-অতীত
 কোৱা মোক কথা ।
 বঙা-হিয়া মোৰ তুমি-ব্রতা

পুনৰ্ভূতদয়

পূৰ্ণৰ খিড়িকী মোৰ 'মেলি
এইমাত্ৰ দেখা পালো নৱ-জীৱনৰ মহাবেলি।
যাব বহুশুই
জন্ম-জন্মান্তৰ বই বই
মোৰ গ্ৰানি—কলুষত ঢালিছিল অমৃত নিজৰা।
য'ৰ পৰা

দিনে ৰাতি
অপূৰ্ব আশাৰে ফুটি ফাটি
পৰাণ-প্ৰদীপ মোৰ অনন্ত-আত্মাৰ সতে যুজি
আত্মাৰ বহুশু যেন লব খুজিছিল বুজি বুজি।
ক্লান্তিৰে তিমিৰে ঢাকি থোৱা।
অমৰ শাস্ত্ৰত জ্যোতি কোনোকালে কতো নেহেৰোৱা।
এই পথ

কঁপাই চলিব মোৰ বথ
নক্ষত্ৰৰ সতে বশি আজুৰি সাঙুৰি
পদূলিত পৰি থকা মৃত্তিকাৰ গুৰি।
য'ত অতীতৰ ভৰি খোজ
—দিনে দিনে যি পদবজ
জ্ঞান জ্ঞানতৰ হই হব চিহ্নহীন
কৰি তাক সমূলি বিলীন।
পৰাণৰ জয় ধ্বজা লই
পৰাণ উদগত কৰা মহাপ্ৰাণ মই পাম গই।
জীৱন-সিন্ধুৰ তীৰ
এদিন উত্তীৰ্ণ হই সমৰপি আপোন কথিব
অভিনৱ এই বাটে বাটে।

যাৰ বাবে যেন মোক মাতে
এই তপনৰ কৰে
ব'দ বৰষুণ ভৰা এই সৰ্বলোভাৰ ঈশ্বৰে ।
নীল-আকাশৰ পাৰে পাৰে
বগা ডাল্লৰৰ আঁৰে আঁৰে
অপি মোক বহুস্ত-কণিকা ।

শকতিৰ লিখা

যাৰ লয় নাই, ক্ষয় নাই, গুৰ নাই ।
তাৰ অৰ্চনাৰ স্তুতি গাই
ক্ষুদ্ৰ মোৰ জীৱন-জেউতি
অনন্ত-সোঁতত যাব উটি ।

কৰা মোক ভয়হীন
বিশ্ব-শকতিৰ, পদূলিত এই মোৰ ভগাবীণ
যেন পাৰো থই যাব
আনন্দেৰে যেন তাৰ পাৰো জয় গাব ।

ছলনা

মোৰ এই ভগাবীণা খনি জুৰি লই
বেজাৰ বিষাদ কাল্পোন শুनावলই
আছে মোৰ কি অধিকাৰ ? যি তটিনীত
কালীয় হৃদৰ দৰে বিষাক্ত পানীত
উঠে বিষ-বাষ্পবাশি, তাক কৰি ভাগ
জগতক দিবলই কিয় অনুৰাগ ?
সীমাহীন দুখৰ মাজত মানুহৰ
শ্ৰেষ্ঠ যি সংগীত বাজে বেদনা-কাতৰ
তাক অনুধ্যান কৰি বচো মোৰ ভাষা
মানুহৰ দুখ যক এই মোৰ আশা ।
হে'ৰ মোৰ মুঢ় প্ৰাণ প্ৰলাপ-বচক
জগতৰ এই দুখ বৰ ভয়ানক,
বৰ দয়াহীন তাৰ উলংগ প্ৰকাশ
লেলিহান বসনাত জাগে সৰ্বনাশ ।
সউষে জনক যায় বৰ নিকপায়
সংসাৰত জ্বলে যাৰ তীব্ৰ কণ্ঠাদায় ।
তাৰ এই সুহৃদ্বহ বোজা কাঢ়ি লই
পাৰিবানে তাক লঘু কৰি দিবগই ?
একান্ত সুবহ কৰি জননীৰ ভ্ৰম
পাৰিবা গুচাব তুমি সংসাৰৰ ভ্ৰম,
কৰম-বিমুখ যাৰ নিজ দুহিতাৰ
কৰ্মময় সংসাৰৰ দেখি গুৰুভাৰ
মন উৎপীড়িত ? অত্যাচাৰৰ মাজত

যাব শিৰ কোনোকালে নহয় আনত,
 তুৰ্য্যহাৰত যি টোকে চকুপানী
 সম্পূৰ্ণ একাৰ দেখি দীপ্যমান বাণী
 আনন্দৰ বাজাধিৰাজৰ, তেওঁ বাক
 কোন সাক্ষনাৰে পাব জীৱন সূচাক ?
 ভাবিছানে বুলি এই জগত অক্লুৰ
 বাহিৰত আছে যাব প্ৰলেপ মধুৰ ?
 নৃত্য-অভিমানিনী নাৰী যি চিনেমাৰ
 স্নানিষ্ঠ তাৰকা এটি তেওঁৰ দেহাৰ
 সৌন্দৰ্য চাকিব প'ৰা সোণৰ মুদ্ৰাই
 পলকতে ছলনাৰ যায় গীতি গাই।
 নিষ্ঠুৰ ছলনাকাৰী বিশ্বৰ নিয়মে
 কৰে ঘোৰ প্ৰতাৰণা। শেষ-কীৰ্তি যমে
 কৰে বিৰচন, কাঢ়ি লই মমতাজ।
 কাঢ়ি লই সংযুক্তাৰ স্বামী পৃথ্বীৰাজ।
 জীৱনে জীৱনে ৰচে শেষ সামগান
 ছলনা-লীলাৰ কবি চিৰ অৱসান।

অন্ন

তোমাত নিমগ্ন মোৰ আজি এই ধ্যান
হেৰা মোৰ জীৱনৰ পৰম কল্যাণ,
তুমি মোৰ সেউজীয়া জীৱন-স্পন্দন
আনন্দ-ৰেণুৰ উৎস। সংসাৰৰ ৰণ
উত্তুংগ গভীৰ হই যিদিনা বিৰাজে
তোমাৰেই মহামন্ত্ৰ বংশীসম-বাজে
চিত্ত কৰি মুখৰিত। তুমি যদি নাই
বান্ধি ছাটি নিব মোক মৃত্যুৰ সেনাই
এন্ধাৰৰ জয়ধ্বজা তুলি।

আজি মোৰ

প্ৰাণত একান্ত হই বাজে স্নমধুৰ
অন্নৰ সংগীত। এই অন্ন এৰি থই
জীৱনৰ কি মূল্য আছে? ভৰা নই
শুকাই খৰাং হব, বালিৰ চাপৰি
ওলাব উৎকট হই বিস্তৃত ভাণ্ড গঢ়ি
প্ৰাণৰ প্ৰত্যেক *ভাষা কৰি জীৰ্ণ লোপ
এয়েই প্ৰাণৰ বিস্তৃত যাক কৰি ভোগ
গ'ল মোৰ পিতৃ পিতামহ। যাক স্মৰি
শ্ৰদ্ধাত আনত এই হিয়া।

আশা কৰি

এই অন্ন লৰি ফুৰে উদ্গাদ গতিৰে
ভাগ্য মোৰ তুচ্ছ কৰি, বিদেশে বাহিৰে,
লাহুনা শিৰত তুলি। কেতিয়াবা গই
অযোগ্যজনকো—ভেটি চৰণত থই।

কৰো আবাধনা । ক্ৰুৰ, কুটিল অন্নই
 নিদিয়ৈ অলপো দেখা । বুড়ুকা-সৰ্পই
 জিভা মেলি উঠে নাচি । হায় অন্ন মোৰ ।
 মোৰ পৰিজন প্ৰতি বিমুখ হুৰ্ঘোৰ ।
 দেখো কেতিয়াবা অন্নৰ সাম্ৰাজ্য য'ত,
 অন্নগতি বহি অতি ওখ আসনত
 বিস্তাৰিছে অন্নৰ মহিমা, যাৰ বাণী
 দেৱবাণী সম ; যত অন্নহীন .প্ৰাণী
 ক্লিষ্ট, দক্ষ, ছুৰ্ভাগ্যৰ যেন প্ৰতিনিধি
 কৰ্মৰ দায়ত গৰি দায়ী কৰে বিধি ।
 কুঞ্চিত কপাল বই ঘাম পৰে জৰি,
 তথাপি এমুঠি অন্ন নাই মুখ ভৰি ।
 যি ব্যৱস্থাবে অন্নদাতা সমান মানৱ
 তেনে ব্যৱস্থাবে অন্ন সম অসত্ত্ব ॥

আশা

ভাগ্যত আহত হোৱা প্ৰত্যেক মানুহ ব্যাথাৰ
তথাপি ধ্বনিত হই উঠি তাৰ অৱসাদ পূৰ
অনন্ত আশাত । পাল তুলি যোৱা যাৰ নাওখন
অনন্ত-উজ্জ্বল লই ধুমুহাৰ খাই হেলোলনি
অকস্মাৎ যদি বুৰি যায়, তাৰ আশা-জলধিত,
পোৱালে-বাথৰে যাৰ পাৰ বন্ধা গিৰি নামনিত ।
সংসাৰৰ প্ৰান্তে প্ৰান্তে স্তিমিত প্ৰদীপধাৰী কত
বিনিদ্র ৰজনী যাৰ অবিভ্ৰাম হ-হ কৰে গত,
সন্তানৰ কণ্ঠে কণ্ঠে অভাৱ হতাশভৰা গীতি
বক্তৃশূন্য ধ্বনিতো আশা তাৰ ভৰি তোলে নিতি ।
দাৰিদ্ৰ্যৰ অপমানে ধৰে যদি চেপি তাৰ ডিঙি
উল্লাসৰ আশা লই সেইজৰী নিব সিয়ে ছিঙি
নিৰ্বিকল্পতাৰে । যেন একো ঘট নাই অভিনৱ
অথবা অভাবনীয় । দান্তিক প্ৰভুৰ গাই স্তৱ
তৃপিত তৃষিত তাৰ নাচি উঠে পেষিত অন্তৰ
আশাৰ উদ্ধাম নাচোনত । আত্মভোলা মানুহৰ
পৰম তৃপ্তি এই । ভাগ্য দহনতো নিৰ্বিকাৰ
শেষ-সময়ত সি সন্তানক দি যাব পুৰস্কাৰ
সৌভাগ্যৰ ; এ আশা কৰি চকু মুদি নিয়ে দিন
মৰ্মাহত জীৱনত কাকো ছুট নকৰি এদিনো ।
সেই দৰে যি নাৰীৰ আজন্ম সঞ্চিত পুণ্যভাৰ
মূৰ্তিমান হই উঠি মাতৃত্বৰ দিয়ে অধিকাৰ,
সেই শ্ৰম লঘু কৰি আশাৰ সংগীত উঠে ফুটি
মেঘে ঢকা আকাশতো যেন তৰা হই এটি ছটি

অনন্ত-মাধুৰ্য ভবা । কামনা-বাহন্য একো নাই
 সন্তানে বিচাৰি পাব জগতত তাৰ নিজা ঠাই ।
 এই আশা ছেদ কৰি বহি যদি জ্বলে নিদাকণ
 ঢাকি নিয়ে কাৰোবাক আহি দ্রুত মৰণ কৰণ
 তথাপি ছৰাশা থাকি যায় । আশাৰ টোকাবীবোৰ
 চিৰকাল এদাল তাঁৰত বাজে, টিলা হলে জোৰ
 জলকতবক লাগে প্লথ হয় জীৱন-আৱেগ,
 হতাশ গুঞ্জৰি উঠে লুপ্ত কৰি ৰামধেনু ছেগ
 জীৱন ভবাই ডাৱৰেৰে । ছিগি যদি যায় তাঁৰ
 পাদপ বাগৰি পৰে, ফুল্লম-লতিকা জাতিকাৰ
 ছিন্ন ভিন্ন হই মাটিত আলেখ্য আঁকে শোভনীয়
 জীৱন-কুঞ্জৰ দ্বাৰ শেষবাৰ কৰি ৰমণীয় ।
 আশাৰ প্ৰদীপ থই মূৰ শিতানত শেষবাৰ
 প্ৰিয়তম বন্ধুৰ কাৰণে যেন ক্ষীণ হাহাকাৰ
 কৰি, হৃদয়-স্পন্দন ধীৰে ধীৰে ক্ষীণ হই যায়,
 সমাধিত আশা থই জীৱনৰ বস্তুটি জুমায় ।

পিতৃ

মোৰ এই সুখৰ দুখৰ কল্পনাত
 ক'ত তুমি মৌন হই আছা জগন্নাথ ?
 প্ৰকৃতিৰ দ্বাৰাৰে দ্বাৰাৰে তোমাৰেই
 আনন্দৰ হাঁহি মোৰ মাতৃৰ দৰেই
 আশ্বাসত সুকোমল, কল্যাণ প্ৰচুৰ
 মোৰ যত অমংগল, ক্লান্তি কৰি দূৰ,
 তুমি বিৰাজিছা ? এই অৱলম্বনত
 হিয়া মোৰ শত শত লাঞ্ছনা মাজত
 স্থিৰ অবিচল । জীৱন—দেৱতা তুমি
 তোমাক কেন্দ্ৰত লই মোৰ মনোভূমি
 জাগ্ৰত তীৰ্থৰ দৰে, যাক ধৰণীৰ
 কোনো তাপে নাই পৰা কৰিব অস্থিৰ ॥
 আজি সমুখত যাব তিমিৰ অনন্ত
 একে বুলি মানো য'ত শিশিৰ, বসন্ত
 তোমাৰ প্ৰকাশহীন । এই বাৰিষাত
 জীৱনৰ কবি মোৰ নিস্তৰ্দ্ধ নিমাত ॥
 ইয়াতো আনন্দ যদি পাবো আহৰিব
 কণামানো সুখ তাৰ যদি পাবো দিব
 মোৰ কণ শিশুৰ মুখত, ভ্ৰম মোৰ
 ক্ষণিক সাৰ্থক হব । আশা কৰি ওৰ
 দাৰিদ্ৰ্য অনল জ্বলে হ-হ কৰে বই ।
 জীৱন-মৰুভূ থাকে ধু-ধু কৰে বই ।
 হে মোৰ পৰম পিতা । তোমাৰ ক্ষমতা
 ঢাকি এই নিঃকিনৰ যত অক্ষমতা
 ধিকৃত, বিক্ষুব্ধ নিজ পুত্ৰৰ কাষত
 কোৱা পিতা, মোৰ এই পিতৃহ কিহত ?

প্ৰবণা

হেৰা মহীয়সী নাৰী এই চিন্ত দীন
চৰণ প্ৰাস্তত আজি তোমাৰ বিলীন
তদ্ভ্ৰামগ্ন সদাশিৱ হই। মোৰ হিয়া
তোমাৰ নূপূৰ-ধ্বনি শুনি মতলীয়া।
তোমাৰ অনিন্দ্য তনু-লতা ধ্যান কৰি
মোৰ মনে চিনি পায় মহা বিম্বেশ্বৰী।
সাগৰ-পৰ্বত জোৰা অনন্ত অনাদি
নীলাকাশ পৰিব্যাপ্ত বিপুল প্ৰমাদি
বিৰাট ভ্ৰমৰ কেন্দ্ৰময়ী মহাশিবা।
পৃথিৱীৰ পণ্ডিতৰ জাগ্ৰত প্ৰতিভা
বিজ্ঞানৰ শতমুখী ক্ৰিয়া চক্ষুস্থান
হে দেবী, তোমাৰ শুভ্ৰ চৰণৰ ধ্যান।
প্ৰেমৰ গুঞ্জন তুলি কবিৰ চেতাৰে
তোমাৰে অভিবাদন কৰে বাৰে বাৰে,
আলাপ সংলাপ কৰি অমল মধুৰ
তোমাৰ চৰণ পদ্য কৰে, হাত জোৰ।
বাৰে বাৰে ই বিশ্বত শক্তিকপে অতি
বিলোমক তুমিয়ে দেখুৱা পথ গতি,
অনন্ত আৰতি কৰি সঙ্ক্যাদীপ লই
যিপথেদি সবিতাই ধীৰে যায় গই।
বাঁহাটিত মুখ থই চন্দ্ৰ কামাতুৰে
ওৰে বাতি সংগিনীৰ ভংগী চাই ফুৰে
তোমাৰে অমৰ মুহূৰ্ত্ত। যি বীণাত
এই মহাগীতি, কঙ্ক কৰি তাৰ মাত

কান মুঢ়ে নিজৰ আলোক নিজে জ্বালি
 নিজ শক্তি জাতঃ শৌণিত-পুঞ্জ ঢালি
 চল কৰি, হেঁচা মাৰি ধৰা অৱসাদ
 চিত্তক চঞ্চল কৰা বিক্ষোভ প্ৰমাদ
 পাৰিব বিজয় কৰি লব পথ চিনি
 যাবাৰি একোকে নাৰী বিশ্ব-বিমোহিনী ?
 বিশ্ব-প্ৰকৃতিৰ এই পথ পৰিহৰি
 কোনে নিজ পথ বাছি লই যাব তৰি
 প্ৰেৰণা নলভি একো বিশ্বৰ বাণীৰ ?
 ক্ষুদ্ৰ প্ৰজা আমি, এই বিশ্বৰ বাণীৰ ।
 সেইবাবে মোৰ এই ক্ষুদ্ৰ তনুমন
 ক্ষুদ্ৰ নিজ বাসস্থান, ক্ষুদ্ৰ আয়োজন
 পলে পলে স্পৰ্শ জ্বলি মহাবিৰাটৰ
 উঠিছে আলোলি । যেন বিশ্ব-নিশ্বাসৰ
 অঙ্গগৰে মোৰেই বিশ্বাস লাভ কৰি
 সংকীৰ্ণ-চেতনা মোৰ দিনে দিনে ভৰি
 মহা চেতনাৰে সঞ্জীৱিছে প্ৰাণ গতি
 মোৰ । নেজানো কেতিয়া ইয়াৰ বিৰতি
 শব্দ স্পৰ্শ ৰূপ ৰস গন্ধ মুখৰিত
 এই দেহা চৈতন্যৰ । জ্ঞানৰ অতীত
 মোৰ ভৱিষ্যৎ-পথৰ চিন্তাত বুৰি
 জনমৰ ৰূপভিক্ষু এই চকুজুৰি
 নোৱাৰো মুদিব । মাগো মই সুবসনা
 পাণ্ডিৱ-সৌন্দৰ্য য'ত সৃষ্টিৰ প্ৰেৰণা ।

পুৰুষ

যযাতি— হে'বা পুত্ৰ এই মোৰ সুদীৰ্ঘ জীৱন
তোমাক কৰিব খোজো দান।

পুৰুষ—

অকাৰণ

দীঘল জীৱন উপকাৰ নাসামিলে
কাৰো, সউ মৰুভূমি যাৰ বালি শিলে
চিৰকাল জড়তাৰ কাঠিগু প্ৰচাৰি
ক্ষীণপ্ৰাণ জুৰিটিক ৰুদ্ৰ-শৰ মাৰি
কৰে প্ৰতাৰণ।

যযাতি—

ঠিক তেনে বজ্জ লোৰে

ছলনা কৰিলে মোক ককায়েববোৰে,
প্ৰতাৰণা কৰি মোক ঢাকি পিতৃশ্মণ
লঘু তুচ্ছ কৰি মোক যেন ক্ষুদ্ৰ তৃণ।

পুৰুষ—

দিয়ক দেউতা মোক ভিক্ষা আজ্ঞাবাগী ?

যযাতি—

শুনা পুৰুষ তুমি মোৰ নহ'বা অজ্ঞানী,

হুমলীয়া পুত্ৰ তুমি, তোমাৰ যৌৱন

অক্ষত সুন্দৰ, সুৰভিত্ত সন্মীৰণ

তোমাৰ নিশ্বাস, তোমাৰ দক্তিম ওঁঠ

গোলাপৰ পাপৰিৰ দৰে যেন কোঁঠ

মদনৰ, যাক ভেদ নোৱাৰে কৰিব

কোনো কামিনীৰ বঁকা-বাণে।

পুৰুষ—

হুবুলিব

অভাশ্চ-ভাষণ, দাস মই চৰণৰ।

যযাতি—

হেৰ পুত্ৰ তোৰে মোৰে কথা গোপনৰ

নাই কোৱা একো কথা অপ্ৰয়োজনৰ।

এই তোৰ অনিন্দ্য যৌৱন দান কৰি
মোক, এই মোৰ শিৰাময় ছুই ভৰি
তাৰে পৰা চাৰে তিনি হাত ওখ দেহা
গোৰোৱা শালৰ দৰে যি আজিৰ ঠেৰেহা
বাৰ্ধক্যৰ মদৰ বসত বুৰ গই
সেই দৃঢ় হোৱা তহু লাভ কৰ তই।
যদি অনিচ্ছুক তেনে—

পুৰু— ইচ্ছুক দেউতা,
সৌভাগ্যহে মোৰ, এই যৌৱন কি কুটা ?
ব্যাগ্ৰিগ্ৰস্ত জৰাগ্ৰস্ত দেহা মোৰ হক
আপোনাৰ দিব্য হই যৌৱন থাকক।

অৰুণ

কদ্ৰু— কোৱা ইন্দ্ৰৰ ঘোঁৰাৰ কি ৰং ?
বিনতা— ফটিক
ধৱল, বাসৱৰ উচ্চৈশ্ৱৰা।
কদ্ৰু— বেঠিক।
জানো মই সেই অশ্ব কৃষ্ণ বৰণৰ।
কাইলই বিনতাৰ নয়ন গোচৰ
কৰি প্ৰত্যয় মনাম মোৰ এই কথা।
বিনতা— কুন্দ পুষ্প সম শুভ্ৰ সমুদ্ৰই ঘটা
এই ধন। দেৱাসুৰে মথি থাক দিলে
মহেন্দ্ৰক।
কদ্ৰু— যদি মোৰ কথা মিলে
তুমি দাসী হবা মোৰ, অনাথ্য কিংকৰী
ভোমাৰ মই।

বিনতা— আহিলো সৰ্পকুলেশ্বৰী,
 আন কাম আছে। মোৰ কথা সঁচা হলে
 দাসীত্বৰ অগৌৰৱ তোমাৰ নজুলে।

কদ্ৰু— কোৱা বাছা ইন্দ্রৰ অশ্বৰ কি বৰণ।

সাপ— বগা। কৰিব খুজিছানেকি আৰোহণ ?

কদ্ৰু— ক'লা কৰা তৎক্ষণাৎ লগাই ভেলেকি।

সাপ— আজিয়ে কৰিম ক'লা জিতাবে চেলেকি,
 অনন্ত সন্তান আমি তোমাৰ কি ভয় ?

কদ্ৰু— দেখিলানে এঙাবৰ দৰে সেই হয় ?
 দাসী তুমি হ'লা মোৰ।

বিনতা— আদেশ পালিম।

অৰুণ— অকালতে ওপজালা, মই কি কৰিম ?
 তোমাৰ দুৰ্দশা আই মচি নিব পৰা
 জন্মিব গৰুণ্ড। তুমি অণু ৰক্ষা কৰা।
 অবাবতে যেন মোৰ দৰে বিকলাংগ
 কৰি নকৰা প্ৰলয়।

সূৰ্য— কাৰ্য হ'ল সাংগ।
 অৰুণ, ৰথত মোৰ পাখি মেলি বহি
 সপ্তাশ্ব চলোৱা। যেন মোৰ তাপ সহি
 পৃথিৱী তিষ্ঠিব পাৰে। তাৰ দিহা তুমি
 কৰা।

অৰুণ— বিদায় জননী, যোৱা মোক চুমি।

এলেকজেন্দাৰ

ফিলিপ--- অৰণ্যৰ পশু সউ সিংহ গ্ৰীৱ সম
উচ্চ সমুন্নত অশ্ব শুভ্ৰ মনোৰম
অথচ সি অসংযত অতি ।

এলেকজেন্দাৰ— অভিনৱ !

এই অশ্ব মোৰ । শত ৰাজ্য নৱ নৱ
এই অশ্বৰ পিঠিত উঠি দিগ্বিজয়
কৰি লভিম যশৰ মাল্য । শুনা পিতা
দিয়া মোক অশ্ব, চোৱাঁ পাৰদৰ্শিতা ।
ক্ষুৰ্ণ সমুদ্ৰৰ যেন শুভ্ৰ ফেন ৰাজি
চিৰ অগ্ৰগামী তাত দ্ৰুততা বিৰাজি
অমৰ বিজয়-মাল্য দিয়ে সমুদ্ৰক
এই ধৰণীৰ প্ৰাণ-শিখৰ ৰচক ।
বীৰৰ অসিত যদি জ্বলে এই তেজ
হৃদম অপৰাভূত । লুকাই সলেজ
অন্যায়ৰ ধুমকেতু । দেশে দেশে পাপ
বিয়াপি বিস্তাৰ আজি কৰিছে প্ৰলাপ,
কাব্য-দৰ্শনৰ আৰু মহৎ শিক্ষাৰ
একো যেন প্ৰয়োজন নাই, অবিচাৰ
মূল-মন্ত্ৰ লই ৰাজ্যৰ শাসন চলে ।
ভেৰা সম প্ৰজাগণ চলে দলে দলে ।
স্থণ্য দাসত্বৰ প্ৰথা মূৰ পাতি লই ।
মানৱ জীৱন সোঁত চোৱাঁ যায় বই ॥
বোধ কৰা অবিচাৰ, গুচুৱা অন্ধকাৰ
আনা মণি মৰকত স্বৰ্গ অলংকাৰ
বিমোৱা ৰাজ্যত, অৰ্পা দেৱী এঠেনাক ।
ধৰ্ম্গ তুলি হে'ৰা পিতা দিয়া যুদ্ধ ডাক ।

ফিলিপ— তোৰ গুৰু এৰিষ্টলক মাতি আনি
 সুধিব পাৰনে আজি কেনি হব হানি
 এই মেচিডনিয়াৰ যদি লই হয়
 নোলাওঁ কেনিও আমি ভাবি দিখিজয় ।
 সুধিবি গুৰুক তোৰ সুখ আছে ক'ত,
 সুখৰ গুৰিনে এই অশ্ব উনমত
 —উদ্দাম মৃত্যুৰ ছাঁয়া যাৰ চাৰি পাশে,
 ইয়াক বেষ্ঠন কৰি আশা বিকাশে ?

এলেকজেন্দাৰ—চোৱাঁ পিতা এই ঘোঁৰা নিজ ছাঁয়াভীত,
 এই বাৰে অতি উগ্ৰ গতিত তুৰিং ।
 এই ঘোঁৰা সংগী হব মোৰ জীৱনৰ
 ইয়েই প্ৰতীক মোৰ কামনা-মনৰ ।
 দেশ জয় কৰি মোৰ দেৱী এঠেনাক
 কৰিম মংগলময়ী ।

ফিলিপ— দিছো মই হাক
 নেঘাবি কেনিও এৰি তোৰ জনকক ।
 হানি কি আমাৰ, দেশ পুৰিলে পোৱক ।

এলেকজেন্দাৰ—সমুদ্ৰই বেৰি থোৱা বিশাল দেশৰ
 বজা তুমি প্ৰপালক, তুমি অধীশ্বৰ ।
 তোমাৰ শক্তিত কৰি বিশ্বাস, আশ্বাস
 সহস্ৰ প্ৰজাব চোৱাঁ জীৱন বিকাশ ।
 যদি তুমি উদাসীন, আকাংক্ষাবিহীন
 উঠিব ইয়াতে বাজি দুৰ্ভাগ্যৰ বীণ,
 দুৰ্ভগীয়া জনতাই হাতে হাতে লই
 লাও-টোকাৰী বজাব । তুমি মাথো ৰই
 এই দৃশ্য চাবা—সিংহাসন মৰহিব
 পিশাচৰ মূৰ্তিবোৰ চৌদিশে নাচিব
 ভ্ৰংশ হব ৰাজদণ্ড তোমাৰ হাতৰ ।

ফিলিপ— নিদিবা নিদিবা লাজ হে'বা পুত্ৰ মোৰ
লোৱা অশ্ব, ইবা তুমি বিজয়ী সম্ৰাট।
মোৰ ক্ষুদ্ৰ মেচিডন, তুমি যে বিৰাট ॥

অটল— ৰমণীৰ লাবণি হাতৰ এই মদ
ভিক্ষা কৰো মই।

অটল পত্নী— তুমি কৰা কথা বন্ধ।
শুনা নৰপতি আৰু সমবেত লোক
এই মদ ক্ৰিয়'পেট্ৰা হকে নামি যক
মোৰ উদৰ পথেদি। মই পান কৰো।
উপযুক্ত বংশধৰ হক ফিলিপৰো
শুভ্ৰ ফটিকৰ দৰে নিৰ্মল শোভন।
পূৰ্ব গগনৰ দৰে—

এলেকজেণ্ডাৰ— নকৰা বচন।
কুন্ধচ বাহক এই কৰিলো আঘাত
তোমাৰ মদত হক এশ বজ্ৰপাত।

[মদৰ পাত্ৰ দলিয়ায়]

অটল— চূৰ্ণ হক এই দৰে তোমাৰ কামনা।
পূৰ্ণ মই শশধৰ। তুমি নাই জনা ?
ভিক্ষা কৰিছিলো মদ প্ৰিয়াৰ হাতৰ
শুকান কণ্ঠত লই পিয়াহ কাতৰ।
নিদাকণ হেৰা যুৱৰাজ, বাকি নিদি
কিয় দলিয়ালা মোৰ সাস্থনা বাৰিধি ?
মহাৰাজ, লক্ষ্যভ্ৰষ্ট পুত্ৰ আপোনাৰ।
ফিলিপ— তথাপিভো মোৰ এই অসি ক্ষুৰধাৰ
মোৰ বীৰ-সন্তানৰ বুকু-শোণিতেৰে
কৰিম ৰঞ্জিত।

এলেকজেন্দাৰ

এই বীৰ বিজ্ৰমেৰে
দেশ-দেশান্তৰ তুমি কৰি অতিক্ৰম
বিজয়ৰ বাঞ্ছা কৰি লভি মনোভ্ৰম
যাব খোজা লঘুচিত্ত মত্তপৰ দৰে।
পাটিয়ে পাটিয়ে দেহা তোমাৰ বাগৰে
হাঃ হাঃ হাঃ।

এৰিষ্টটল্—

আহাঁ আহাঁ যুৱৰাজ
হোৱাঁ তুমি এই ক্ষুদ্ৰ কলংকৰ বাদ্জ।
তোমাৰ কাৰণে মুক্ত উন্নতিৰ দ্বাৰ
সোণৰ জখলা শাৰী। মানিকৰ ঝাৰ
জলমল কৰি ৰয়, পোহৰ উঠলে,
আশাৰ পৰশ লাগি শোণিত উতলে।
হিয়াত পুলক জাগে। চোৱাঁ পুৰেকণ,
অনন্ত আন্ধাৰ ফালি আহিছে সপোন
বঙীয়াল জীৱনৰ। সউ ইৰানৰ
এশ বুলবুল আজি উৰি আহিব
সময় আহিল চাপি, ঠোঁটত নতুন
ভাষা লই। হে'বা মোৰ বীৰ সুনিপুণ।
তোমাৰ বিশাল বাহু জাগে। আঁকি লোৱা
ছবি বিশ্ব-বিজয়ৰ। ওলোৱা ওলোৱা
হে'বা। নিয়তিয়ে আঁকি দিব কপালত
চিৰকলীয়া আখৰ চিৰ বিজয়িনী
দেশে দেশে ব্যাপি পৰা অমৰ কাহিনী।

অলিম্পিয়াচ্ - ৰমণীক নিচিনিলা মুৰ্থ নৰপতি
দুৰ্বল চিন্তিত লই যুগ্ম আসকতি
সম্পূৰ্ণ ইন্দ্ৰিয়পৰ। সজীৱ জ্যোতি
অকাৰণ যদি স্বামী বিপথৰ ব্ৰতী

হই ত্যাগ কৰে নিজৰ অৰ্ধাংগ
জীৱন কালত। মোৰ হব কৰ্ম সাংগ
সেই দিনাহে মাথোন যিদিনা হুমাৰ
ক্ৰিয়পেট্ৰা।

এলেকজেন্দাৰ— মাতৃ, তোমাৰ সন্তান যাক
দিগ্বিজয়ী হই, এৰি এই মেচিডন।
এক ফিলিপৰ য'ত অৰণ্য-বোদন
তুচ্ছ তুচ্ছ শত তুচ্ছ অটলৰ হকে।

অলিম্পিয়াচ্—চাওঁ বাবু কোনে সৰ্প মুণ্ডত গচকে !
এৰি দিছো ফেঁটি সাপ খুটিব নিশ্চিত
ফিলিপক গোপনতে থাকোতে নিদ্রিত
গনি থাক দিন হে'ৰ অটল-জীয়ৰী
তোৰ কৰধনি হব তোৰে চিপজৰী।

এলেকজেন্দাৰ—মৃত্যুৰ সোপান-পথ ধৰি চিৰদিন
মানৱ চলিছে, কাৰো কৰবাত চিন
আছে জানো পৰি ? বীৰৰ হৃদয়খনি
আপুনি বিকশি উঠে একোকে নগনি।
নকৰি একোতে ভয়, নেৰাখি ভাবনা।
দৃপ্ত চিত্ত লই এৰি হেজাৰ কল্পনা
কৰি নিদ্রালুৰ। ঈৰ্ষা মোৰ একো নাই
কাৰো প্ৰতি সুকঠিন প্ৰাণে নিবিনায়।
তথাপি কবিক মই বৰ ভাল পাওঁ
মুষ্টি মোৰ দৃঢ় কৰি জয় তাৰ গাওঁ।
চাই চাই পূৰ ছুৱাৰৰ পয়োভৰ
ক্লান্তিহীন চকু মোৰ আজি যে উজ্জলতৰ।
অনৰ্গল এই ছুৱাৰত বিজুলীয়ে
যায় উকি মাৰি, অশ্বুট বাণীয়ে

আঁহা আঁহা চোৱাঁ এই দিগন্ত বিদাৰি
 মকভূমি ভেদি বোৱা অফুৰন্ত বাৰি
 দূৰ দূৰণিৰ ধন । নীল ভূমধ্যৰ
 সলিলত জানি উঠে বীৰ্য বীৰত্বৰ
 অন্তগামী ভাষ্কৰৰ তেজেৰে মিহলি
 শাৰী শাৰী ৰণতৰী কাৰ যায় চলি ?
 মোৰো মন চলি যায় বিহ্যৎ বেগেৰে
 পলকতে কত দেশ মোৰো বেগে বেৰে
 —বাধাহীন উত্তেজনা উদ্দাম স্বাধীন ।
 প্ৰথমে বজ্ৰম মই ইৰানত বীণ
 তাৰ ৰাগ সুগভীৰ প্ৰথমে ধ্বনিত
 হব ডাৰিয়চ্ নৃপতিৰ স্তুতিত
 কৰ্ণত ।

চেলুকচ—

পদাতিক সৈন্যই প্ৰথমে
 গাব গান ইৰানত ধৈবতে পঞ্চমে
 বাগিণীত উঠলিব ইৰানীৰ হিয়া ।

এৰিষ্টটল্—

সেনাপতি মোৰ বচনত কাণ দিয়া ।
 গ্ৰীক সভ্যতাৰ সোঁতে ইৰান ভেদিব
 যিদৰে পাষাণ ভেদা তুৰ্দম নিৰ্বাৰে
 উপকূল সৃষ্টি কৰি ফুলায় ত্ৰিদিব
 সোণোৱালী শস্য যাৰ ছপাৰে নধৰে ।

এলেকজেন্দাৰ—চেলুকচ লোৱা তুলি বিজয় খড়্গ
 জয় কৰি আনো ব'লা ইৰানী সৰগ ।

দাৰুনী—

তুৰ্গম নিষ্ঠুৰ পথ এই সংসাৰত
 নাৰী ছায়া সুলীতল । জিৰিয়ানে তুমি
 এই আলহী-ঘৰত ?

এলেকজেন্দাৰ -

এই বিশ্বভূমি

জয় কৰি লভিম জিৰণি। উটটোৱে
কয় মোক দূৰত পানীৰে আছে উহ
য'ত স্নিগ্ধ খেজুৰ গছৰ সমাৰোহ
অতি ঘন, অতি জুৰ।

দাকনী—

মোৰ এই উট

আৰু বিচক্ষণ, যেন এমনৰ দূত,
আমাক মন্দিৰ-পথ দেখুৱাব খুজি
বাৰে বাৰে চোৱা নিয়ে কেনে আছে যুঁজি।
বলা ছয়ো'যাওঁ গই এমন্-মন্দিৰ
একেলগ হক আজি ছুটি যাত্ৰী-শিৰ।

এলেকজেন্দাৰ—সুন্দৰী, তোমাৰ ৰূপ নক্ষত্ৰ সমান

পূৱ আকাশৰ শুকতৰা। কৰা গান
মৰুভূমি শুকান বতাহ ধন্য কৰি।
পূৰ্ণ কৰি শূন্য এই উদাসী। অঘৰী
উন্মাদ গ্ৰীকৰ হিয়া।

দাকনী—

তুমি অধীশ্বৰ

ইবান, চিৰীয়া, ঠিৰ, গ্ৰীচ, মিচৰৰ,
নোহোৱা উন্মাদ। তোমাৰ উলংগ অসি
শত শত যুৱকৰ হৃদয়ত পশি
কৰিলে উন্মাদী অগণন গাভৰুক,
দেখি ছুখ উন্মাদিনী কৰি দিলে মোক।
তোমাক কৰিছো ভিক্ষা দিয়া মোক দান
কঁকালৰ তৰোৱাল কৃতান্ত সমান।
এমনৰ উজ্জানৰ ফুল ছিঙি আনি
তাতে মোৰ কপোলৰ উন্মাদনা সানি
অৰ্পিত তোমাক! হব সেয়ে কবধৰনি,
মোৰ প্ৰেম অভিনৱ। তোমাৰ অগনি।

এৰিষ্টটল্— সখা শিশু মোৰ মেচিডনৰ কোঁৱৰ
 আহিল সময় আৰু উলটি যাবৰ
 জীৱনৰ দেৱতাই মৰণৰ মালা
 দিছে দলিয়ায়। জানা কোন ৰাজবালা
 দাকনী তোমাৰ ?

এলেকজেন্দাৰ— জীৱন-সংগিণী মোৰ
 এই মৰুৰ লতিকা, গোলাপ-ফুলৰ
 গোস্ক ভৰা উদগ্ৰ সমগ্ৰ মায়া-দেহ
 এই গাভৰুৰ।

এৰিষ্টটল্— কথা আৰু কৰা শেহ,
 মৃত্যুৰ আহিল মহাবাগী, মহাবাগী
 দাকনীক আলিঙ্গন কৰি তুমি আনি
 ৰচনা কৰিবা আজি দুৰ্গতিৰ পথ,
 উলটিবা অবাটেদি হেৰা মহাৰথ।

এলেকজেন্দাৰ— উল্লসিত পতাকাই মোৰ বাধা যে
 নামানে।

এৰিষ্টটল্— দাকনীয়ে আনিছে মালা যে
 সেই হব মৰণ উল্লাস।

এলেকজেন্দাৰ— মনোৰম
 দাকনীৰ বাক্য অনুপম। • সুধাসম
 বচন-অমিয়া, গলি যায় য'ত হিয়া
 ৰক্ত-কঠিনৰ।

এৰিষ্টটল্— হেঁৰা মোক আনি দিয়া
 জীৱনৰ বাণী। পুৰুষ ছংকাৰ শুনা,
 তল পৰি গ'ল চেলুকচৰ বাজনা
 গ্ৰীচৰ সুৰত বজা।

এলেকজেন্দাৰ— হৃদয়ে বজায়—
 শুনা মোৰ নিজা সুৰ, হিংসা তাত নাই।

এৰিষ্টটল্— অহিংসা প্ৰেমৰ বাণী কোনে দিলে আনি
 যুগৰ গুহাত ই য়ে অপূৰ্ণ নতুন,
 কোন নীতি মানি উদে এই তথ্য-জোন
 কোন আকাশত দিব নৱ-জ্যোতি সানি ?
 চিৰকাল ধৰণীত সাধকে শাসকে
 ক্ৰীড়া কৰি গ'ল গালে কতনো ৰচকে
 কতনো সংগীত লেখি আঁকি কত ছবি
 মাৰ গ'ল কতবাৰ কত দীপ্ত ৰবি ।
 যুগ-যুগান্তৰ কৰি পোহৰ প্লাবিত
 কতনো বীৰৰ জ্যোতি হ'ল উদ্ভাসিত ।
 জীৱনৰ মন্ত্ৰ কৰ্ম-বাহীত ভৰাই
 ফু দি মৰিল সবে, কি গ'ল বাক গাই ?
 জীৱন-সংগীত মাথো, নেওচি মৃত্যুক
 কোনেও তো কৰা নাই কাৰো হকে শোক ।
 তুমি কিয় যাবা আঁকি মৰণৰ পট,
 ৰমণীতে মৰণৰ ছবি সন্নিহিত ।
 এৰি দিয়া দাকনীক বজোৱা বিকুল
 উঠক গগন ভেদি কৰ্ম কলবোল ।

এলেকজেণ্ডাৰ—উদয়াচলৰ দৰে উন্নত ললাট
 তুমিয়েনে এই মহাভাৰত-সম্ৰাট,
 সমৰ-ক্ষেত্ৰত মই সপোন মগন
 দূৰণি-পথৰ এক গ্ৰীক অভাজন ।
 যি মহাৰাণী মোৰ আছিল স্বামিনী
 তেওঁক কৰিলা তুমি ভূতল শায়িনী ।
 ধন্য তুমি মহাৰাজ, ধন্য এই গ্ৰীক
 প্ৰশংসিছো ৰমণীৰ আত্ম-আহতিক ।
 কোৱা বীৰ, কি বিচাৰা কি লাগে তোমাক ?
 সাম্ৰাজ্য অথবা বন্দীশালৰ বিপাক ।

পুক—

নিদাকণ ধুমুহাত বসন্তৰ লতা
এই ইৰানী তোমাৰ অতি পত্নিত্বতা ।
ভাৰতৰ নাৰী সম সৌভাগ্য শালিনী,
সধবাৰ পদ্ম ফুল মালাৰে মালিনী,
যাক চাই যোদ্ধা মই খন্তেক বিস্মিত,
যাৰ বাবে ৰজা হৈয়ো হলো পৰাজিত ।
তথাপি ৰজাৰ যোগ্য সমাদৰ ভাবি
ৰাজোচিত সন্মানৰ কৰো মই দাবি ।
পংকমগ্ন ৰথচক্ৰ যিদৰে ব্যাহত
গতিহীন দেখি এই ধৰণীৰ পথ
উপায়বিহীন । সেইদৰে নিৰুপায়
মই । চোৱাঁ, পশ্চিমত বেলি মাৰ যায়
যি মোক কই যায়, চোৱাঁ পুক ৰজা
ময়ো মাৰ গলো লই পৰাজয়-বোজা
ভাগ্য-আকাশৰ এই নিয়তিৰে যুঁজি
দিনমান । সাগৰত ললো ঠাই খুজি ।
অমৰ শাস্ত্ৰত এই সাগৰ সমান
হোৱা তুমি ছিকান্দাৰ, দিয়া মোকো মান ।

এলেকজেন্দাৰ—মহাৰাজ, চন্দ্ৰভাগা বিতস্তাৰ তীৰ
ধন্য কৰি বিৰাজিছা তুমি মহাবীৰ
মহান প্ৰতাপবান । বন্দী কৰি লই
কাক মই নিব খোজো দূৰ গ্ৰীচলই ?
পূৱ দিগন্তত সউ নামিলে এক্সাৰ
জয়ৰ পতাকা মোৰ উল্লসি ইবাৰ
এই স্থিৰ হ'ল । হায় হাহাকাৰ কৰি ।
জয়োল্লাস মোৰ অবলুপ্ত অন্ত পৰি ।
মহাৰাজ, কৰা মোক ভাৰতৰ বাজ ।

পুক— নকৰিবা অহুতাপ শোক কৰা অন্ত
নাচাবা নাচাবা আৰু দূৰৰ দিগন্ত
তাত কোনো নাই ।

এলেকজেন্দাৰ— দীপ শিখা যে হুমাল
হাতৰ বেহানি মোৰ হাততে হেৰাল ।

পুক— ইবানীৰ তেজ ভৰা ই বৰ্ষা ফলক
লোৱা হাত পাতি । দিয়া হেৰা, দিয়া মোক
এই সিন্ত ভূমি, য'ত বচিম সবগ
ইবানীৰ সমাধিৰে কবি দিম লগ
অনন্ত অৰ্চনা*। আজি পূৰ-ছৱাৰত
থমকিল ধুমুহাৰ বথ উনমত
ৰণোন্মাদী বিশ্বখ্যাতি আকাংক্ষা ছৰাৰ,
হে এবিষ্টল লোৱা মোৰ নমস্কাৰ ।

এবিষ্টল— মহাৰাজ পুক তুমি কি মন্ত্ৰ দীক্ষিত,
যি মন্ত্ৰ ধ্বনিত আজি হ'ল বিনম্রিত
গ্ৰীকৰ বাহিনী । সিংহ গৰ্জনেৰে গৰ্জি
আহিছিল ক'লামেঘ নম্রতা বৰজি
সুহৃদ্য বিক্রমেৰে, সি যে আজি লীন,
তাক ঢাকি বাজে বাজ-বৈৰাগীৰ বীণ,
পৰ্বতে পৰ্বতে ঠেকা খাই তাৰ সুৰ ।
উটি যায় প্ৰতিধ্বনি, হই যায় দূৰ ।
ঘনে ঘনে দেৱদাক পত্ৰৰ হিল্লোলে
কয় নম্র কথা । যুগমীয়া তাৰ বোলে
দিয়ে যুগ-বাণী অমৰ মৰ্মৰ গাঁথা
ভৱিষ্যৰ মানৱৰ মহাশিক্ষা দাতা,
ক্ৰমা আৰু প্ৰেমৰ বাৰতা । মহাৰাজ,
বিশ্বৰাজ লক্ষ্মী আহি কৰক বিৰাজ

তোমাৰ অংকত । বিশ্বেশ্বৰ শুভ নাম
হক জাগৰণী, মই জনাওঁ প্ৰণাম ।

এলেকজেন্দাৰ—উলংগ, বসন-হীন, যোগ নিমগন
সউ যে পুৰুষ বোৰে কৰে বিচৰণ
কি চিন্তাবে বাক মহীয়ান ? লঘু কৰি
অন্তৰৰ দুখ ।

পুৰুষ— নাই নাই, দুখ নাই
সন্ন্যাসীয়ে যোগ কৰি সুখী যে সদাই ।
এলেকজেন্দাৰ—কি তাৰ অন্তৰৰ সুখ, কিয় সি সুখী ?

পুৰুষ— কল্যাণ এবাৰ আঁহা, সেনাপতি ছুখী ।
বুজুৱা তোমাৰ কথা ।

কল্যাণ— মাতৃভূমি এৰি
তোমাৰ চৰণ, মনে আজি শান্তি ফেৰি
হেৰুৱালে । চোৱাঁ, য'ত মোৰ এই ভৰি
নাই কাৰো সাধ্য যাক যাব জয় কৰি ।

এলেকজেন্দাৰ—সাৱধান দিগম্বৰ ! তীক্ষ্ণ মোৰ অসি,
কৰিম দুখণ্ড তোক শৰীৰ পৰশি ।
হেলাৰঙে এই বিশ্ব আছিলো মোহাৰি
তোৰ দুখোজৰ বাবে যামনেকি হাৰি ?

কল্যাণ— বিশ্ব আছে আৰু আছে বিশ্বগ্ৰাসী কাল,
কাক জয় কৰা তুমি ? বিশ্ব মায়াজাল
কালি যাব খোজা তুমি কোন লুপ্তগাই
পলে পলে দাবানলে ধৰিব মেৰাই ।

হৃদোজ্জ্বল অধিকাৰ সহ্য নাই তুমি
 তোমালই তিনি হাত বেবিলন-ভূমি ।
 তাৰ বেছি নাই । দেখিছো তাতেই মই
 তোমাৰ সমাধি ।

এলেকজেন্দাৰ— ব'লা আমি যাওঁ গই
 এৰি এই হিমাদ্ৰিৰ পছিম প্ৰদেশ
 য'ত মোৰ বীৰ্য বল সমূলি নিঃশেষ ।
 ওলোৱা কল্যাণ তুমি, প্ৰিয় বন্ধু মোৰ
 তোমাৰ তথ্যেৰে মোৰ যাতনা দোৰ্ঘোৰ
 পাতলাবা । ধন সোণ মণি মুক্তা দিম
 মৰিলে তোমাৰ দেহ বত্থেৰে পুতিম :
 মহাৰাজ পুৰ তুমি ওখ হিমালয়
 বৰ্ষাৰ উদ্দাম নৃত্য, চঞ্চল মলয়
 খৰশ্ৰোতাৰ তৰংগ, ভুজংগৰ বিষ
 তোমালই চিৰকাল প্ৰকৃতি-আশীষ ।
 মই উভতিলো আজি এৰি এই ভূমি,
 প্ৰেমৰ মন্দিৰে থক চিৰকাল চুমি
 তোমাৰ আকাশ : ইবানৰ বাগিছাত
 চাইৰাছ সম্ৰাটৰ আজি ৰাজ-পাট
 শুদা হই আছে পৰি । তাত কল্যাণৰ
 শুভ ছাঁয়া পৰি বক । ভাগ্যহীন ইবানৰ
 যত নৰ-নাৰী সুখী হব চাই অকম্পিত
 সমাধিস্ত, শান্তি, প্ৰেম, জ্ঞান-বিমণ্ডিত
 হিয়া কল্যাণৰ । দেখিছানে হে কল্যাণ,
 ভূ-ইকপে কত স্থান কৰি যায় ম্লান
 ভাঙি যায় গঢ়ি লোৱা ঘৰ । মোৰো নাই
 ঘৰ কতো, কল্যাণে বোলোৱা ছবি চাই

আজি মই হব খোজো সুখী । কৰন্তল
দিয়া মোক, মেলনিৰ শুভ্ৰ শতদল,
চিৰকাল এই ক্ষণ বব অৱণত
বিদায়, বিদায় হেৰা সভাসদ যত ।

নেপোলিয়ান আৰু গেটে

নেপোলিয়ান— মোৰ নাম কি বুলি লেখিব তুমি কবি

জাৰ্মান জাতিৰ বাবে থই যাবা ছবি

মূল্যবান, আঁকি তাত অমৰ লেখাৰে

কোন মনোহৰ কথা কেনে ভাবনাৰে ?

গেটে—চৰাচৰ জুৰি এই যাত্ৰা বিশ্বময়

স্থিৰতাবিহীন, কোন বাটেদি নিৰ্ভয়

পৰিব যাত্ৰাৰ এই ছেদ । যুত্থ্য নাই,

তথাপিও খেদি নিয়ে মৰণৰ ঠাই ।

তোমাৰ বিজয়-বাণী শ্লান কৰি সউ

মাৰ গ'ল কত শত ভূমধ্যৰ ঢউ ।

কোনে দিলে মানৱক শাস্বত অমৃত ।

শুনালে কৰ্ণত কোনে অমৰ সংগীত ।

তাৰ ইতিহাস মোক দিয়া বীৰবৰ ।

নেপোলিয়ান— ভাল পাওঁ নিজৰ জাতিক কৰিবৰ

সেইবাবে তীক্ষ্ণ কৰি মোৰ স্বৰ্ণ-অসি

স্বজাতিক শ্ৰেষ্ঠ কৰি হব খুজি যশী

চালিলো শোণিত ।

গেটে— চোৱাঁ মানৱক মানি

একেটা সূৰ্যই দিয়ে সঞ্জীৱনী, আনি,

জাতিয়ে জাতিয়ে যাৰ মহাজ্যোতি পৰে ।

সমগ্ৰ য়ুৰোপ বেৰে এখনি সাগৰে,

তথাপি দৃষ্টিত ভেদ বুদ্ধি কৰি লই

বিশ্বত বোৱাৰ খোজে নৰ-তেজ নই

আদি অন্তহীন । এই অকুণ্ডল কবি
 বিশ্বৰ সৌন্দৰ্য-দূতে নৰদেহা ধৰি
 বাৰে লাৰে পথ দেখুৱায় । মহাবীৰ
 তুমি আজি কণামানো নাই হোৱা স্থিৰ
 জয় কৰি দেশ; পৰাজয়ৰ নিছান
 কিমান দূৰত আছে পোৱানে সন্ধান ?
 মোৰ ক্ষুদ্ৰ ৰচনাৰ সৌন্দৰ্য-বেদীত
 তোমাৰ স্বাক্ষৰ ৰব অতি সন্মানিত ।
 কালৰ পিছত আহি বাগৰিব কাল ।
 বীৰেন্দ্ৰ তোমাৰ নাম থাকিব বিশাল ।

জীৱনৰ ৰজা

আত্মহত্যা কৰি গ'ল জাপানৰ সমৰ সচিব
ধোঁৱাময় জীৱন-প্ৰদীপে
ধোঁৱাত আচ্ছন্ন হই যেন কই গ'ল —
নিষ্প্ৰভ প্ৰানিত গই তল
এই জীৱন কুমাৰ ।
ৰাজ-উল্লাসৰ দম্ভ হৰ্ম্যচ্যুত হইযে এবাল,
প্ৰাসাদৰ কোঠাই কোঠাই
চুবমাৰ হই আশা যায়,
ৰাজ্যৰ বিৰাট স্বপ্ন যেন ভ্ৰান্তিময়
তাত যেন অনন্ত প্ৰলয় ।
আমাৰ সংকীৰ্ণ ৰাজ্য এই ক্ষুদ্ৰ বুড়ুক্ষু দেহাৰ
ক্ষুদ্ৰতাত সংযুক্ত সংসাৰ
ইয়াৰ মোহত আমি প্ৰেতৰ নথৰ
ক্ৰোধ অন্ধ হিংসাত জৰ্জৰ ।
নিজৰ সাম্ৰাজ্য আমি বহলাব খুজি যেন মৰো
তাৰ বাবে যেন জন্ম ধৰো ।
এই জয়-পৰাজয়, ক্ষতি-লাভ
কান্ধুলি বা পাভ
পৰম বিক্ৰম কৰি জাল পাতি
খাপ লই ধৰো ৰাতি
• যাতে কোনেও নেদেখে
যেন এই নীতিহীন ইতিহাস কোনেও নেলেখে

মোৰ যদি হয় ক্ষতি
সকলো উজাৰ কৰি লাভ কৰি লম অতি
কৰি প্ৰবঞ্চনা
মিছাৰ বিজয়--ধ্বজা আগ কৰি সন্মানৰ সানি
গোবোচনা

জীৱনক তুচ্ছ কৰি
মৰণ সুন্দৰ কৰি গঢ়ি
যদি মোৰ দেখা দিয়ে আত্মাৰ সমান ।
লাভ আৰু ক্ষতি কৰি উভয় সমান
লহু তাৰ জয়ধ্বজা
মৰণ কালতো মই হ'ম এই জীৱনৰ ৰজা ।

শ্রীৰাম

যিদিনা অকলে তুমি পূৰ্বৰ ভাৰ্গৱ-কুণ্ড ভাৰি
তুচ্ছ কৰি গিৰি বন হাবি।

অকলে আহিলা নামি
কনৌজপুৰৰ পৰা তীৰ্থ ব্ৰত কামী
কামৰূপ ভূখণ্ডৰ
নয়নাভিৰাম মনোহৰ
লক্ষ্য কৰি ধৰ্মৰ প্ৰতীক
হে ধৰ্ম পথিক।

সেইদিনা

চলিহা-বংশৰ যেন গৌবৰৰ বাজিছিল বীণা।

বিন্ধ্য-পৰ্বতত

কোন ঋষি আছিল তপত বত

চিৰব্ৰহ্মবাদী

সাধনা পবিত্ৰ যাৰ ঈশ্বৰ আৰাধি।

তেওঁৰেই বংশধৰ

দেৱ দামোদৰ

আছিল তোমাৰ গুৰুজন যিজনৰ

সেই বনমালী,

ধৰ্মৰ বিলত যেন ৰাঘৱ-বৰালি।

দুয়োৰে আছিল নব্ৰবেশ

ৰাজদণ্ডলেশ

নাছিল প্ৰথমে কাৰো;

ৰাজসিকতাৰো

নাছিল কণিকা এটি

আত্মাৰ সাত্বিক ভেটি
আছিল সুদৃঢ় কৰি।

দাক্ষিণ্যেৰে, কৰুণাৰে অন্তৰ সোণৰ কৰি গঢ়ি।

স্বৰ্গদেৱ জয়ধ্বজে

দক্ষিণপাটত যাক সত্ৰ পাতি ভজে

সেই পুণ্যশ্লোক বনমালীদেৱ—

যাক কৰো সের

আছিল ছুদিন ৰাজেশ্বৰ

পুণ্য কৰি সিংহাসন, শুদ্ধ কৰি ৰাঙলী বাহৰ।

শ্ৰীৰাম

যাৰ নাম

তেওঁৰ নামত দিয়া শ্ৰীৰাম চাপৰি,

কঁহুৱাৰ ফুল য'ত উঠিছিল লৰি

শুভ্ৰ পতাকা উৰাই,

কইছিল শুভ্ৰ হই থাকিব সদাই

বংশ শ্ৰীৰামৰ

হাতত মিলাই হাত অতি সাধাৰণ মানৱৰ।

আজি মই বৰ সাধাৰণ,

তোমাৰ সি অভিযান কৰিছো স্মৰণ।

তোমাৰ বংশৰ দীঘ-বাণি

অসমক ঢাকি আজি পৰ্বত প্ৰমাণী।

যি গুটি সিঁচিলা।

তাৰ গছ গজি আজি স্পৰ্শ কৰে নীলা।

নৱ সূৰ্যকৰ

মৌৰৱ-মুকুট হই শোভিছে ভাস্কৰ।

বিদ্ভাই, বুদ্ধিয়ে আৰু ত্যাগে, ধৰ্মে, শীলে

আয়ুস্মাণ হই আজি যি জনমিলে

তোমাৰ সম্মান
 তেওঁৰ হাতত ব'ল তোমাৰ সম্মান ।
 কেঁচুৰ বসেৰে লেখা পঢ়িলা আখৰ,
 বিজ্ঞানৰ আজি পয়োভৰ,
 এটম্-বোমাৰ অজি লীলা ।
 তাৰ আখৰেৰে আমি পঢ়িম শাস্তিৰ পেৰা-কাকত
 এখিলা

ধৰ্মৰ তীৰ্থৰ পদচাবী
 ৰাম-বনমালী
 আজি আমি নিৰ্মালি বিচাৰি
 'পাম জানো ক'ববাত সাত্ত্বিকৰ শুভ্ৰ অন্ন বালি ?

প্ৰহ্বালন

যোৱা দিনটোৰ বিফল প্ৰাণক যত ধূলি, যত বালি
 নতুন আশাৰে পৰভাতে আহি দি যায় আওথালি ॥'
 [ববীন্দ্ৰনাথৰ পৰা অনুবাদ]

চিদানন্দ দাস

তুমি আজি মূৰ্ত্তিমান ছৰস্ত বিদ্রোহ ।
স্পন্দিত হৃদয় মোৰ নুহুমোৱা মোহ
বিস্ময়ত লীন । এই মৰা অৰুণ্যৰ
অপমান-বিয়াধৰ শৰত জৰ্জৰ
সিংহ তুমি পথহীন । মানুহৰ হিয়া
আজি মই দেখো মাথো অকলশৰীয়া,
কাৰো সতে মিলনৰ নাই সমাগ্ৰহ,
হেৰা বন্ধু, তুমি আজি কৰা সত্যাগ্ৰহ ।
নিজৰ বেদীত মই লগাব খুজিছো
বস্তি এটি, যাৰে মই মানুহ পূজিছো
ঈশ্বৰৰ সম্ভেদ নেদেখি । শ্ৰেষ্ঠ এই
মানুহৰ পূজা, ভেদ যাৰ নেথাকেই,
নেলাগে নৈবেদ্য একো চন্দন-তুলসী
যি পূজক তেৰে শ্ৰেষ্ঠ তেৰে মহাযশী ।
অশিক্ষিত ক্ষুধাতুৰ যত পীড়িতক
পূজা কৰি বিশ্ব, ধৰ্ম হোৱা প্ৰপালক ।

অনাৱসাদ

মোৰ চনেটৰ মালা কোনেনো পিন্ধিব
তাক ভাবি কাপ নিশব্দ। কি লেখিব
এই চিন্তা কৰে মনে যনে। ভাষাদেৱী,
চিৰকাল যাঁৰ শুভ্ৰ পদ যুগ সেৱি
চিন্তাৰ ভ্ৰমববোৰে তোলে গুঞ্জৰণ,
আজি লাভ কৰে নেকি 'সিহঁতে মৰণ.
ভাৱ-পুঞ্জ অৱলুপ্ত কৰি ?

যি প্ৰদীপ

জ্বলি উঠি পোহৰালে মোৰ পূৰ্বদিক
মধ্যাহ্নত দিলে তেজ, কৰিলে নিৰ্মল
অপবাহু সন্ধিয়াত যদি তাৰ বল
নিষ্ঠুৰ বতাহে আহি কৰে নিৰ্বাপিত
কেনেকই ৰাতি মোৰ কৰো শোকাতীত
মোৰ ৰচনাৰ যদি ঘোৰ অনাদৰ
তথাপি কলমে নোৰ নেমানে ভাগৰ !

আশংকা

সন্ধ্যাৰ ওৰণি খনি আজি মনোৰম
যি আছে লুকাই তাত জাগিছে মৰম
কৌতূহল সম। নাই খোৱা মই ভয়
দিগন্তত দেখি কলা ধোঁৱা দিখিজয়,
হৰন্তু প্ৰলয় যাৰ গতি। শংকা লাগে
যদি মোক এই ঘোৰ প্ৰলয়ে নেমাগে
তাৰ শিষ্য কৰি। যদি মোৰ সেৱা-ব্ৰত
স্তম্ভিত মুছিত হয় দুৰ্যোগ-বাটত।
অযোগ্য শিৰত মোৰ নাচি নটৰাজ
মুহূৰ্তৰ বাবে ত্ৰিশূল সম্বৰি লয়,
যদি কয়, এই জীৱনত নাই কাজ,
নৈবেদ্যৰ ফুল মোৰ এপাহো নলয়,
সেই আশংকাকে মোৰ আজি তীব্ৰ কৰি
জাগিছে সন্ধিয়া আনি লগতে শৰ্বৰী।

সম্পদ

যি চিন্তাত মোৰ চিন্ত হয় উল্লসিত
তোমাৰ উচ্চাশা যদি তাত প্ৰশমিত
দোষ মোৰ নাই । মোৰ বাবে বিশ্বপথ
আপুনি উন্মুক্ত হ'ল লই নানা মত—
য'ত এক মানুহৰ হিয়া, নাই দুই
য'ত । এই এক ভাষা, ভাৱ, ধৰ্ম লই
বিকশি উঠিছে মোৰ মত । চিন্তা মোৰ
আজি নৱোদয় । নাই সাধনা উৰ্বৰ
চিন্তাপ্ৰসৱিণী ।

নাকাল্পিবা মোৰ বাবে,
বিশাল সাগৰে মোৰ লোণ-কণা মাগে,
এই স্থূল দেহাকেই পদাৰ্থ-বিজ্ঞানে
কিমান অমূল্য বুলি কত ৰূপে মানে ।
পৃথিৱীয়ে বিচাৰিছে মেলি কৰপদ
চিৰস্থায়ী এই মোৰ দেহাৰ সম্পদ ।

শেষ-বাঞ্ছা

নরোদিত তৰুণক প্ৰণাম জনাই
মাগিছো মেলানি । আৰু মোৰ কাম নাই,
বিচিত্ৰ জগতখনি চোৱা শেষ হ'ল,
মোৰ বাবে শেষ আজি জাগিল সম্বল
এই পুষ্পবেণু—যাৰ প্ৰাণ লই মই
প্ৰাণ ভৰি গাঁও এই জীৱন-বিজয়
মহাগীতি ।

ক্ৰমে ক্ৰমে ক্ষীণ হব বয়,
এই কণ্ঠ সমূল্যে হবযে নীৰৱ
মহামৌন আতমাৰ সতে । তথাপিতো
জাগি বব দুখত সঞ্চাৰ কৰা গীতো
হই অমলিন । যাৰ ভাষা মৃত্যুহীন
হৃদয়-বসত গলি যি চিৰ-নবীন ।
সেই নবীনৰ বাণী দিলো তৰুণক
মোৰ ভগ্ন-কণ্ঠ যেন তোমাত জীৱক ।

বিভীষিকা

ভঙুৰ চঞ্চল এই জীৱনত আৰু একো নাই,
গাভৰুৰ হাঁহিটিত ঈশ্বৰৰ বাঁহী যেন বাই
স্তম্ভি বয় কাল। এক পলকৰ এই মুহূৰ্তত
স্বৰ্গৰ ছন্দুভি উঠে, বাজি, বয়সত সমুত্ত
অন্তকৰ যি খৰ্গ খনি, তাৰ জ্বলিত চমকনি
গৰ্জন বিহীন ক্ষীণ বিজুলীৰ দৰে তুলি ধৰি
এক নিমিষতে মাৰ যায়।

সমুখৰ সংসাৰত

বোম্বাৰিত কষ্টপুঞ্জ বীভৎস দৃশ্যেৰে সমাগত
ঈশ্বৰ বিহীন। তাত মৃত্যু-ছবি ঘন হই উঠে,
কোনো গাভৰুৰ হাঁহি, বাঁহী লই তাত যে হুফুটে
মৃত্যুঞ্জয়ী। বন্ধুৰ মনম-প্ৰীতি আজি মুছি নিয়া,
কষ্ট সহিবৰ মোক নিদাকণ ক্ষমতাটি দিয়া।
কোনো দৃষ্টি মোৰ নাই ঈশ্বৰৰ ক'ত বাঁহী বাজে
সংসাৰৰ বিভীষিকা মোৰ কেউ কাষেযে বিৰাজে

দ্রোহী

দ্রোহী মই, জীৱনৰ এয়ে পৰিচয়,
মানি যাক জাগো মই পৰম-নিৰ্ভয়
গৰিত তৰ্কেৰে মই প্ৰমাণ নকৰো'
আচলতে কিনো মই। এই নিৰন্তৰ
যি জাগিছে মই-মই-মই, এয়ে মই
এয়ে পৰিচয়। এই ক্ষুদ্ৰ চিন্তা-নই
বই যায় চিন্তাৰ সাগৰ অভিমুখী
য'ত আছে চিন্তাময় অনন্ত বাসুকী
বিদ্রোহত টলমল কৰি। ভুকম্পনে
এই বাৰ্তা ভয়ংকৰ আনে যেনে যেনে
বিদ্রোহীৰ অন্তৰতো এয়ে উদ্দীপনা
শান্তিৰ সোণালী যেন ধানৰ মৰণ।
ফঁচী-কাঠ, নিৰ্বাসনে দ্রোহৰ অগনি।
নোৱাৰে জুমাৰ। ক্ষুদ্ৰতাৰ খলকনি।

অগ্রাহ

কামিনী কাঞ্চন শ্রেষ্ঠ এই মোৰ মত
এয়েই আশ্রয় হে'ৰা মহাপ্রলয়ত ।
মৃত্যু ৰুদ্ধ কৰি যাৰ মহা-শংখ বাজে
সেয়েই কাঞ্চন । পঞ্চভূতে মাজে মাজে
যি শাস্তি বিচাৰি উঠে কৰি হাহাকাৰ
কামিনীৰ কণ্ঠ তত অমৃত ঝংকাৰ ।
এই সত্য ত্যাগ কৰি কোন ৰাজবাটে
যাব খোজা তুমি ? কোন মৃত্যু-দূতে মাতে
যম-ডাকিনীৰ দৰে কলা-বসনেৰে
আপাদমন্তক ঢাকি ? মই সিজনেৰে
এদিন বিজন বেলা হ'ম দেখাদেখি
পাপ-সম্ভোগৰ বেথা কপালত লেখি ।
তাৰ বাবে ভয় নাই । আজি মোক দিয়া
অনন্ত-শক্তিৰ কোটি কাঞ্চন-অমিয়া ।

অবিচাৰ

জীয়াই ৰাখিছা মোক কি কামৰ বাবে
এই চিন্তা জাগে মোৰ অভিনৱ ভাৱে ।
ঈশ্বৰ পাহৰি যাওঁ, ঈশ্বৰ নেলাগে ।
ধৰিছে মস্তিষ্ক মোৰ ঈশ্বৰ-বিৰাগে ।
যি শক্তিৰে এই বিশ্ব আপুনি সজীৱ
সেই শক্তি মোৰ গাতো সজাগ সক্ৰিয়
কৰি মোক সচঞ্চল । ডাৱৰে ডাৱৰে
বিজুলী বাগৰি যায় । জল কল স্বৰে
পৃথিৱীক তাৰ বাণী দিয়ে । কোনো দিনা
ইয়াৰ দৈন্যৰ বাজি উঠে ভগা-বীণা ।
সুৰ তাৰ সংকুচি শুকাই যেন যায়,
ঘোৰ অভাৱৰ জালে ধৰেছি মেৰাই ।
সেই মুহূৰ্ত্তত কোন ঈশ্বৰ জাগ্ৰত ?
তেতিয়াও ৰাখে প্ৰাণ কিহৰ অৰ্থত ?

সুবুজিবা

সংগ্রামৰ গভীৰ ইংগিত কোনে দিয়ে
প্ৰীতিৰ অমৃত-বাণী হিয়াত লেখিয়ে
সোণ-লেখনীৰে ? মাহুহৰ জীৱনত
সমগ্ৰ জীৱন জুৰি সংগ্ৰাম উন্নত ।
দ্বিধা একো নাই । ছুখভাৰ প্ৰপ্ৰীড়িত
আত্মাই প্ৰত্যহ কালৈ একান্ত দুখীত
ভৱিষ্যৰ অন্ধতাত বুৰি । ভাগ্যৰেখা
সম্পূৰ্ণ অজ্ঞাত । দিগন্তত যায় দেখা
শ্যাম-উপকূল, অশান্ত সাগৰ বেলা,
জোনাকৈৰে পোহৰাই কৰি নানা খেলা
হাঁহে কাৰ ভাগ্যৰ বাসৰ পুৰ্ণিমাই ?
তাক ভাবি চকু মোৰ আজি মুদ যায় ।
কোবাল ৰথত গ'ল নিয়তি-গাভৰু,
খন্তেক কঁপিল মোৰ ভাগ্য-শাখা-তক ।

ডিক্টেটৰ *

বস্তুৰ দুখত মোৰ অভিভূত হোৱা নাই হিয়া
প্ৰাণ নিৰপেক্ষ এই বস্তুৰ উৎপন্ন অলপীয়া
বুদ্ধি, শ্ৰম, দৈৱজাত ৰীতি । প্ৰাণৰ অভাৱে কয়
এই সংসাৰৰ লীলা, শ্ৰেষ্ঠ তাত কৰা অভিনয় ।
ঐশ্বৰ্য লোভত য'ত দানৱে গৰ্জন কৰি উঠে
খাওঁৰ মাজত তাত শিলৰ টুকুৰা আনি পোতে !
অথবা আহাৰ বাশি গুদাম-ঘৰত যায় পচি
হিচাপৰ খাতা শূন্য কৰি । জঠৰত টানি বহি
অলেখ দৰিদ্ৰ পৰিয়ালে বৈতৰণী পাৰি দিয়ে,
যি বাতৰি পঢ়ি গুনি নেতাই মটৰ হাঁকি নিয়ে
পুলিচ-গ্ৰেহৰী কৰি দায়ী । কিহৰ অভাৱ হেৰা ?
আইনৰ মেৰপাকে সমাজ-জীৱন আজি ঘেৰা
ঘনঘোৰ গুমসাৰ যেন কাৰাগাৰ । মই ভাবো ।
প্ৰাণৰ প্ৰকাশ নাই । মহাপ্ৰাণ-তবোৱাল নাগো ।

১৯০৮৭

*নবানান্ধ নৃবাধীপঃ গীতা, বিভূতিযোগ ।

মৃত্যু-সুন্দৰ

যি মুক্তিৰ ছবি আঁকি

খন্তেক থমকি বয় আঁখি

চিন্তা-ভাবাক্রান্ত চিত্ত লই

ফেনে ফোটোকাৰে তাত গৰ্জি উঠে মোৰ কৰ্ম নই ।

অস্থিৰ চঞ্চল যাৰ নীৰ

আঁউসী-নিশাতে, যেন চকু কাউনীৰ

তাত আকাশৰ ছাঁ পৰি

অলেখ তৰাৰে সতে তিৰবিৰ কৰি

কয় কথা

সম্পূৰ্ণ নঙঠা ।

এই মৃত্যু—যি মাথোন কেৱল সমাপ্তি

যাৰ ব্যাপ্তি

জীৱনৰ কেউ পাৰ জুৰি

কৰ্ম-অকৰ্মেৰে বেৰি কুৰি

তাৰ ছেদ নপৰা পৰ্যন্ত

তোমাৰ কৰ্মৰ নাই অন্ত ।

মুক্তি বুলি ভাবি

প্ৰৱেশিব পাৰা ঘন হাবি

তাত প্ৰমাদ এৰাই

চলিব পাৰিবা বাঁহী বাই ।

তাতো ছদ্ম-সৌন্দৰ্যৰ দূতে

ধৰিব বাহুতে

পদগন্ধ বতাহেৰে পাতি সখী

তুমি থাকিবা নিৰখি ।

দূৰে দূৰে বেণু বাজি
 মনোবন উঠিব বিবাজি
 অবৰ্ণনীয় কৰি বৰ্ণনীয় তাৰ উপবন ।
 যিদিনা আহিব বৰ্মা কোমল মৰণ
 তাত জিৰণিৰ ছবি
 আঁকি যাক নাচিব ভৈৰৱী
 উলংগ সত্যৰ ৰূপাণেৰে—
 সেন্দূৰীয়া আলি বান্ধি তোমাৰ তেজেৰে ।
 যি তেজত কত দিন কত সমাৰোহ
 আহাৰ্যৰ দুৰন্ত আগ্ৰহ,
 এই সৰ্বচূৰ্ণাকৃত কৰি
 নৃত্য কৰি জয়ী হব মৃত্যু শুভংকৰা ।
 তেতিয়া আঁতৰি ৰ'ব এই ছদ্ম সুন্দৰ দেৱতা
 ধোঁৱাত আচ্ছন্ন কৰি জুটা
 জাহ্নবী লুকাই থব
 কৰি তাৰ কল্লোল নীৰৱ ।
 মুক্তিৰ সোণৰ স্বপ্ন ভাঙি
 এইদৰে কতবাব বজ্ৰমুঠি ভাঙি
 আহে মহা-মৃত্যুৰ অকুটি
 জীৱন-যজ্ঞৰ যেন কৰ্কশ-হাকুটি ।
 এই আকৰ্ষণ বোধ কৰি
 সৌন্দৰ্যৰ বৰষণ দিবস-শৰবী
 গংগোত্ৰীৰ দৰে ।
 যি স্পৰ্শ কৰে
 মায়াক ভেদন কৰা মায়া ।
 যাৰ ছাঁয়া
 অমৃতৰ স্বৰূপৰ
 সৌন্দৰ্যৰ অন্তঃকৰণৰ

চিৰ গুণধন
 লীন য'ত দাক্ষণ মৰণ ।
 চিৰকাল এই ভুল
 কৰি মোৰ হৃদয় বাতুল ।
 পৰম সুন্দৰ যি—যাৰ চৰম মুকুট
 মৃত্যুদূত
 মুকুতি-সেনানী যি পৰম নিৰ্মল
 প্ৰেম-নাণিক্যত জলমল ।
 এই মৃত্যুৰ মহিমা মহীয়ান
 জীৱনৰ শ্বক সামগ্ৰান ।

—প্ৰবাসী—

এই মোৰ ভাগ্যৰ লেখন
হেঁৰা মোৰ অন্তৰ নিবাসী
চিৰকাল মই পৰবাসী ।
দূৰণিত যি মোৰ ঘৰ
সি চিৰকাল মোৰ অগোচৰ ।
তাৰ ক্ষীণ-শব্দ-ধ্বনি
অনুৰণি
যেন কৰ্ণ-কুহৰত মোৰ
যেন অহৰ্নিশ তুমুল কল্লোল-বোল
—তৃপ্তিহীন মাতৃসম
নিৰ্নিমেষ নয়ন-পল্লৱ মনোৰম ।
দিয়া মোক দিয়া
আজি তুলি নিয়া
এই পৰবাস মোৰ কণ্টক-শয়ন
শেষ কৰি ছুচকুত, আঁকি মোৰ নিবিড় মৰণ ।
শাকৰ ব্যাধিৰ আৰু অভাৱৰ দাঁত
যাব শত অভিঘাত
কিমান সহিব পাৰে মানুহৰ কোমল মঙহে ?
আকতো নসহে
এই পৰবাস-যাত্ৰা দিনে দিনে শতেক-যাত্ৰীৰ
ভেদ বৰি অন্তহীন দুস্তৰ তিমিৰ ।
এই চিন্তা অজান অবোধ
শাস্ত্ৰৰ বচনে কিনো জনাব প্ৰবোধ

যাৰ লাভ একো নেথাকিল
 এই সৰ্বগ্ৰাসী প্লাবনত যাৰ ঘৰ ক'তো নিটিকিল ।
 হেৰা মোৰ দুৰ্ভগীয়া মানৱৰ শিশু
 তোমাৰ পিতৃৰ আৰু মাতৃৰ আশীষো
 নিৰ্দয় কঠিন সংসাৰত
 মিছা মূল্যহীন
 অদৃষ্টক সোধা তাত বাকে কোন বৈৰাগীৰ বাণ ?
 তুলিব নেৱাৰ হে'ব মনুষ্য-পোৱালি
 পালিনে নিৰ্মালি
 নিৰ্মম-সংসাৰ য়াবে দিব পাৰ পাৰি ?
 একো ধন ক'তো নিবিচাৰি ।
 হুহাতৰ ছুটি সৰু মুঠি
 কোনেনো ভৰাই দিব ৰতনেৰে পুতি ।
 তোৰ হাত ধৰি
 পথে পথে লই যাৰ অনুকম্পা কৰি ।
 সংকটৰ মুহূৰ্ত্তত
 থব হাত দয়া কৰি তোৰ মন্তকত ?
 তোৰ এই পবম নিৰ্ভৰ
 হে'ব হে'ব বাছা মোৰ নাই ক'তো ঘৰ ।
 পৰবাসী জামি পৰবাসী
 বিশ্বৰ মাতৃয়ে মাতে ন'ত ঘৰ আছে পৰকাশি ।

কলা

কলা আৰু ধৰ্মৰ ব্যৱধান

চুলিৰ সমান,

বৈতৰণী সিপাৰৰ-চুলি যেন সাঁকো

উপমাতেই মই ৰাখো।

আজি মই ধ্যান কৰি বিশ্বৰ অন্তৰ—

দেখা অথন্তৰ।

কুৎসিত কেৰোণে হে'ৰা মানুহৰ অন্তৰক খায় খুলি খুলি

তপহীন বন্দীকৰ স্তূপ তুলি তুলি,

মেনকা-বস্তাই নাচোনেৰে—

সেই স্তূপ কাঁইটেৰে বেৰে।

ধৰ্মৰ খুটি

দৃঢ় কৰি বালিত থলেও টানি পুতি,

কামনাৰ উত্তাল-প্ৰবাহে

জোকাৰিব খুটি লাহে লাহে।

ভাসমান সোঁতে

স্তম্ভি কথা কব প্ৰথমতে,

কঁপিব চুলিৰ বেথা

ধৰ্ম আৰু অধৰ্মৰ আঁকি মৰ্মলেখা,

কষটি-শিলেৰে

অন্তৰৰ স্বৰ্গ আঁকি বৰ্ণ বিভাবেৰে।

কতজন জ্ঞানত গণেশ

অভিজ্ঞতা লভি যাৰ শুভ্ৰ হ'ল কেশ।

তেওঁক সংযম

বৰলী-পুঙাৰ ধ্যান সম

বাৰ্শনাৰ পুখুৰীত থাকে উঠি নামি,
বেলি লহিয়ালে যায় ঘৰলই ভাগৰঙ ঘামি ।

মাহুহৰ এই দেহ-ৰথ

ভোগৰ বাটত

দুবন্ত-গতিৰে তমোময়

মুহূৰ্ত্ততে সৃজন-প্ৰলয় ।

তাত কোনে ধৰ্ম-উপদেশ কৰি দান

মাহুহক •দিব শ্ৰেষ্ঠ স্থান ?

দিব তাক কামনা-বিহীন নিষ্কলুষ

সংযম-নিয়ম নিবংকুশ,

পথ তাৰ কুসুম-আন্তৰ্ণ কৰি

শ্ৰেষ্ঠ কৰি গঢ়ি

ধৰ্মৰ, কলাৰ মহাভূমি

আকাশে মাটিক য'ত প্ৰিয়-বন্ধু বুলি যায় চুমি ?

কপহী আৰু কপহীনা

সমান গতিৰে যায়,

নাই কাৰো সোণৰ তপিনী ।

বিদ্রোহী

চোকা কল্লনাৰ কাঁড়ে মৃগয়া কৰিব খুজি
কাহিনীৰ পুঁজি
অলিয়া বলিয়া এই শাওণৰ বতাহত
অতিকৈ বিতত ।
পৃথিৱীৰ বাঢ়িছে বয়স
বাৰ্ধক্যৰ বস
বই যায় ।
নতুন-সৃষ্টিৰ কল্লনাই
ভৰপূৰ হই
স্থিত প্রজ্বলি
পৃথিৱীৰ মগজু গঢ়িছে ।
এই পৃথিৱীত আজি অন্যায়ৰ ক্ষমতা বাঢ়িছে
দোৰ্দণ্ড প্রতাপী হই
শিমলু ফুলৰ দস্ত তাৰ কাঁইটত থই
মূৰ ডাঙি নীলত তৰল তেজ ঢালি
দিগ্বিজয়ৰ তাৰ বঙচুৱা গঢ়ে ৰাজ-আলি ।
কাহিনীৰ জটিলতা নাই ;
স্বাধীন-মনৰ গীত বনত এদিন গাই গাই
চবাই এটিয়ে তাৰ
সংসাৰৰ ভাৰ
লঘু কৰিছিল,
শিমলু গছত তাৰ বাহ নাচিছিল ।
ওচৰত বেলৰ লাইনে
ধোঁৱা আৰু স্বৰ্ঘৰণি আনি দিনে দিনে

বগৰ সন্তাৰ
 কৰিছিল পাৰাপাৰ
 ব্ৰহ্মপুত্ৰ-ইৰাৱতী
 চালোৱিন, চিল্দ্ৰোৱিন আদি স্ৰোতস্বতী,
 নাৱে নাৱে, জাহাজে জাহাজে,
 কঙ্কৰাস হই মাজে মাজে
 আছিল স্মৰণ কৰি বৰুণ-দেৱতা।
 যক সেই কথা।
 এদিন হাবিৰ এটা বনৰীয়া গঁড়ে
 শিমলু জোপাক আহি নমস্কাৰ কৰে।
 শিমলুব স্মৃতিস্কৰ কাঁইট লাখে লাখে
 লেফ্‌ট ৰাইট মাৰ্চ কৰি গঁড়ক সন্মান কৰি ৰাখে।
 গঁড়ে কলে,
 এই চৰাই হালক দলে বলে
 জীৱিতোৱা যক,
 চেপামাৰি ধৰা যক স্বাধীন-কণ্ঠক।
 এই বুলি দূঢ় খৰ্গ হানি
 ৰেলৰ লাইন্‌ তুলি মাটিৰে সমান কৰে খান্দি।
 শিমলুৱে মৌন হই
 গৌফত মিচিকি-হাঁহি লই
 কলে, গঁড় তুমি যোৱা যোৱা
 কাঁইট-সেনাক কলে, হাতকড়িজোৰ লোৱা লোৱা।
 টোপ লই সোমাওঁতে নিজৰ বাহত
 চৰাই গ্ৰেপ্তাৰ হ'ল, ৰেল পৰাৰ দোষত।
 শিমলুব বিচাৰ চলিল
 বাহৰ পোৱালিবোৰে হুবুজিলে আজি কি ঘটিল,
 সিহঁতৰ সৰু-অন্তৰত
 অগ্নুভূত হ'ব জানো বিচাৰৰ মৰ্যাদা মহৎ?

সিহঁতৰ জনম-দাতাই
চিৰকাললই এৰি যায়।
বন্দী-নিবাসৰ নিয়মত
শেষৰ দেখাও নাই এই ৰাজ-বন্দীৰ লগত।
বিচাৰৰ অভিনয় এদিন ছিগিল,
কাঁচিৰ কাঠত সেই বিদ্রোহী-চৰাই ওলমিল।

সংযমী

অন্তৰত আজি মোৰ তুমুল-তৰংগ
কিয় নাই তোমাৰ ক্ৰভংগ ?
শাওণৰ গাতো বাৰে বাৰে
বসন্তৰ বতাহে বা' মাৰে
দূৰ-সমুদ্ৰৰ এই বাণী
মধুৰি আমৰ, কলিতো, কিজানি
উঠে ৰূপ লই

হে বন্ধু, তোমাৰ ভাষা বুজি পাওঁ মই।
সৃষ্টিৰ অমোঘ চকৰিত
চিৰ-উদ্বেলিত
এই বসন্তৰ
সোণৰ অন্তৰ।

গাভৰুৰ হাঁহিটিত
কেচুৱাৰ কোলাত উঠিব খোজা ব্যগ্ৰ হাতৰ ঠাৰিত
এই ভাষা আছে
তাক জন্ম দিওঁতাৰ তাক চাই স্নেহপিণ্ড নাচে।
সৃষ্টিত সংযম একো নাই
প্ৰৱল প্ৰাণৰ বেগে যাৰ সৃষ্টি লতিকা কঁপাই,
তুলি উমি ক্ষয়ংকৰ
জীৱনৰ আয়ুস-পুঞ্জই যাক ভাবে বুলি ভয়ংকৰ।
যি ছাটি বতাহে বন কৰে টলমল,
তাৰ বল, তাৰ আয়ুৰ সমল
এৰাতিৰো সম্পূৰ্ণ নহয়,
তথাপি জীৱন-যজ্ঞ পূৰ্ণ হই ৰয়।

বান-পানী যি সোঁতাই
 প্ৰলয়-কালৰ দৰে মাটি-পিঠি উটাই বুৰাই
 হয় অন্তৰ্ধান
 ছদিনতে হয় তাৰ আহুতি প্ৰদান।
 কিমান যুগৰ পিছে পৰে
 তাৰ নৱ-ৰূপান্তৰে
 লভি বাক কি পৰিণতি
 এই দুৰ্দ্ধৰ-ব্ৰতৰ হব ব্ৰতী ?
 সৃষ্টিৰ কাৰ্য্যত হে'বা তোমাৰো সিংহৰ ভাগ আছে,
 সংযম-নিয়ম লই পাছে
 আধাৰিণি কৰ্ম কৰি বন্ধা,
 এই শাওণৰ সন্ধ্যা
 কোন মহা-দেৱতাৰ অৰ্চনা কৰিম বুলি তুমি,
 গোপন-কক্ষৰ ঠাই এবাৰো হুজুমি,
 কৰি মন সমৰ্পণ
 পূজিব খুজিছা কাৰ অৰুণ চৰণ,
 ৰুদ্ধ কৰি ইন্দ্ৰিয়-দুৱাৰ ?
 হে বন্ধু, তোমাক নমস্কাৰ,
 ৰুদ্ধ কৰা, ৰুদ্ধ কৰা পথ
 দুৰ্জয় প্ৰাণৰ পুষ্পৰথ !

বিবহ

এই আকাশক ঢাকি আহিব ডাৱৰ
অতি ঘন ঘোৰ,
লুকাব তিমিৰ ফালি
কিৰণ-কণিকা ঢালি
বাশি বাশি তৰা,
প্ৰলয়ৰ জটাৰে আবৰা
বিশ্ব-বিলহৰ মহাদেৱে
বিজুলী-ত্ৰিশূল লই
খমকি নাচিব ঠেৱে ঠেৱে।
এই পৰভাত
গমনৰ ফৰকাল বাট
উঠিব সাপৰ দৰে কেবমেৰ কৰি
ফুলি ৰ'ব ঘাঁহবন ফুলৰ বাবৰি
বনৰীয়া আভাসেৰে।
মনক মেৰাই বিস্ময়েৰে।
চিন্তা যাৰ কদমৰ ফুল
তাত ৰব কদ্ৰৰ ত্ৰিশূল
খন্তেক কুণ্ঠিত হই
তেজৰ নিছান খনি থই।
পছোৱাৰ বতাহত কঁপি উঠা পাতে
কই যাব এদিন ইয়াতে
কাৰোবাৰ বাঁহী বাজি উঠি চিৰকাললই লীন গ'ল
তাৰ স্বপ্ন ৰ'ল।

এদিনৰ সোণোৱালী বেলি
বঙীন আশাৰে ভৰা হৃদয় ছুৱাৰখনি বাৰে বাৰে ঠেলি
পশ্চিমাচলত মাৰ গ'ল,
তাৰ সোৱঁৰণী লৈ বাৰিষাৰ উদ্দাম কল্লোল
গগনে গগনে ঘোৰ ক'লা ছবি আঁকি
বিৰহ-চকুলোবোৰ মাটিৰ বুকুত দিব বাকি ।

আত্মাৰ বিজয়

মোৰ বাবে আৰু তুমি নৰচিৰা ফাঁকি
মোৰ বিশ্ব-জীৱনৰ তুমি মাথো কেৱল গৰাকী,
তোমাৰ সম্যক পৰিচয়
পাই মই আজিয়ে নিৰ্ভয়।
শোক-বেদনাত দুখ নাই
তোমাৰ সোঁতত চোৱা মোৰ নাঙ এহঁ উটি যায়।
ঘাটে ঘাটে নোথোজে চাপিব, তুমি মোৰ পৰিপূৰ্ণ পাৰ
পুৱা-আবেলিৰ বেলি তোমাতে ওলাব যাব মাৰ।
মোৰ আজি মোক্ষ অবস্কন
প্ৰসাৰিত পক্ষ মেলি মোৰ আজি আত্মাৰ গৰ্জন,
—সাগৰৰ সমীপত যেন নদীনীৰ
মুহূৰ্তৰ কাৰণে অস্তিৰ,
যেন আত্মনিৰ্বাণৰ শাস্ত সুৰ বাজি
মোৰ কৰ্ণ-কুহৰত অপূৰ্ব ধ্বনিত হই আজি
কেৱল তোমাৰ ভাষা কয়,
মোৰ আজি চিৰন্তন আত্মাৰ বিজয়।

জাত

ধৰিত্ৰীৰ অনন্ত সহন
জীৱনৰ অনন্ত দহন
সাক্ষী ৰঙা-বেলি,
দিনৰ পিছত দিন চলি যায় দুখ-নিশা ঠেলি।
কষ্টৰ সংসাৰ
ধৰিত্ৰীৰ আৰণ্যক জীৱন বিস্তাৰ
—কাৰণে বা' অকাৰণে,
মানুহৰ হাহাকাৰ ৰচি যায়
প্ৰকাশে গোপনে।
কামনাৰ কলবৰে পূৰ্ণ কৰি দেহাচিত্ত মন
সৃষ্টি কৰে মহা আলোড়ন,
ভূমিকম্প হয়, আহে কত অগ্নুৎপাত,
প্ৰকৃত সলনি হই আকউ নিমাত।
এইদৰে শেষ হয় সীমা
য'ত ৰহি প্ৰলয় প্ৰান্ততো ক্ষান্ত মনৰ প্ৰতিমা !

তীৰ

অৱসৰ সময়ৰ

এই মোৰ মনোহৰণৰ শব্দ,

অসীম কালৰ বুকু ভেদি

হব খোজে যেন মৰ্মছেদী।

পতন-গড়াৰ মাজে* মাজে

কোন তটিনীৰ সুৰ বাজে ?

ছথৰ কাল্পোন যেন শুনি

দিনে ৰাতি পাৰ হই কত যোৰ শিলনি দলনি।

এন্ধাৰত জোনাকত বুৰি,

অলেখ ভাবৰ বোজা বুকুত সাৰটি লই

জীৱনৰ নাওখনি আহিছিল উৰি।

আজি মোৰ সলাবৰ আহিল সময়

মহাকাল প্ৰবাহৰ গতিয়ে নবয়।

লোৱা লোৱা বঠা পাট লোৱা

খন্তেক থককি চউ চোৱা।

উতৰোল সময় অস্থিৰ

কেনি যাবা, কোন পিনে তীৰ ?

শান্তি পথ

শান্তি-মন্দাকিনীৰ নীৰ
য'ত অবগাহনৰ বাবে পৰাণ অধিৰ
তাৰ কেনি পথ ?
এই প্ৰশ্ন সোধো মই
অশান্তি দুখত উনমত ।
অৰণ্যৰ ছাঁ কাৰ 'বাবে,
কাৰ গাত আহি লাগে
মাধৱী-কুঞ্জৰ সমীৰণ ?
বসন্তৰ বতাহৰ কোমল বীজ
অথবা বৰ্ষাৰ কজ্জলিকা
কদম ফুলৰ য'ত ৰেণুৰ কণিকা,
তাৰ অৰ্থ আনি
কাম বাবে আহে লই সংগীতৰ শ্ৰীতি-মধু-বাণী,
সেইজন ভাগ্যবানলই
মই এই অভিবাদনৰ বাণী যাওঁ থই,
পৃথিৱীত এয়ে শান্তি-পথ
নাইয়ে দ্বিতীয় আৰু মত ।

নিৰ্বাণ

তোমাৰ অঞ্চল ছলি খন্তুক চঞ্চল কৰে মন
বাহিৰত লাগে আলোড়ন,
অশান্ত তিমিৰে বেৰি থকা
প্ৰাণ পুঞ্জ পূৰ্ণ মোৰ পত্নমৰ চকা
একান্ত তোমাৰ পাদপীঠ,
তাত মোৰ সকলো অতীত
মুৰ্তি ধৰি উঠে,
মোৰ নৱ-যৌৱনৰ স্বপ্ন ছৰি ফুটে,
সোণোৱালী আঁক ধৰি ভিতৰে বাহিৰে
ভীষণ মৃত্যুক যেন দূৰ কৰে ধীৰে।
জানো এই ভোজবাজী
ধোঁৱাৰ পৰ্বত হই আঁতৰিব আজি,
দেখা দিব শৈলশ্ৰীৰ নীলা
দিগন্তত প্ৰকাশিব উষ্মাদিনী তৰংগ সলিলা,
তাত মোৰ মন উটি বুৰ,
কোন প্ৰপাতত গঁই কণা কণা হই যাব উৰি
তাক মোক কোৱা,
যি মোৰ নিৰ্বাণৰূপে আজি ধোঁৱাকোঁৱা।

অক্ষম

দূৰ সমুদ্ৰৰ পৰপাৰ
তাত মোৰ উঠিব ঝংকাৰ,
প্ৰাণৰ বীণাৰ বাগিনীত
অনন্ত শাস্তিত । ‘
বাৰিষাৰ ধুমুহাত
মই যে নকৰো জোৰহাত
নিৰ্ভয়েৰে চাম মূৰ তুলি
বিশ্ব-উন্মাদৰ জঁটা-চুলি,
যদিও খলকি উঠে অঠাই সাগৰ,
মুকোমল সংগীতৰ তাত বাজি উঠিব সুনন্দৰ
প্ৰলয়-নৃত্যৰ ঘন-ৰোল,
প্ৰাণ মোৰ তাত খাব দোল ।
তুমি ব’বা দূৰ যমুনাত
দূৰগামী য’ব বাঁহীমাত
মোৰ কাণে আৰু নুগুনিব
তোমাৰ অমৃত-দৃষ্টি মোৰ প্ৰাণে
আৰু নুবুজিব ।

অধ্যান

বুটিশ সাম্রাজ্যবাদ

ঘন-তমসাব যেন পৰম বিবাদ

আজি মাৰ যায়,

শাওণৰ ধূমাচ্ছন্ন আকাশত ধ্বনিছে বিদায়

সান্ত সাগৰৰ সিপাৰৰ

ক'ত বাজি উঠিছে ভাস্কৰ

চিৰ-পবাজয় গীত-মাত ?

কদ্ধ কণ্ঠ যেন অকস্মাৎ

দান্তিকৰ বজ্জদন্ত,

হীৰা-মুকুতাৰ শুভ্ৰ,

বাগৰি পৰিব খোজে,

অৰ্থ কোনে বুজে

কোনে জানে পৰিণতি কি ?

ইয়াতে কি অৰ্থ শিকি

ছলনা-জালৰ কোনে বচি দিব নীতি

কাৰ সতে কাৰ জাগি উঠিব পীৰিতি,

কোনে জানে ?

মোৰ প্ৰাণ মৌন আজি

নেটানে ধিয়ানে ।

১৪।৮।৪৭

জাগ্ৰত

অন্তৰ-বেদন মোৰ অন্ত্ৰ যেন মায়াৰ ভেদন
গ্ৰস্থি যাবে সহজ ছেদন,
অনন্ত তপস্যা লই মৌন কোন মুনি
স্তব্ধ মই যাব তত্ত্ব গুনি *
অৰ্থহীন, লঘু, তুচ্ছ মায়াৰ বিভ্ৰাট
মৰি যায় একান্ত মিহাত,
ৰূপত বিহ্বল হই পৰা মোৰ শিব
প্ৰকাশে বিদীৰ্ণ কৰি অন্ধতা নিবিড়
অনন্ত কালৰ বাবে বিৰচি সমাধি,
—নৱ জনমৰ যেন বচৈ আজি আদি,
সৌন্দৰ্য-দূতৰ মহা-ইংগিত স্মৃতিত
পথ যেন আজি প্ৰসাৰিত,
জীৱনৰ দুখে দৈন্ত্ৰে সংকটে প্ৰমাদে
মহা অবিচল হই জীৱনে আৰাধে
জাগৃতিৰ মহাদেৱতাক
বীৰ্যপূৰ্ণ নিকলুষ-শুভ্ৰম তপস্যাক

মাধৱ দেৱৰ তিথি

গান্ধীজীৰ অনশন

৫।৯।৪৭

ছাত্র-তীৰ্থ

ছাত্র শক্তি প্রচণ্ড দুৰ্বাৰ
তোমাক জনাওঁ নমস্কাৰ
ভৱিষ্যত জাতিৰ যজ্ঞত
পূৰ্ণাহুতি তোমাৰ থাকিল স্মৰত ।
মহামানৱৰ প্ৰাণ শিখা
উজলি লভিলে জয়টিকা,
এই জয় তোমাবেই
উড্ডীণ গোৱৰ এই ছাত্রশক্তিৰেই ।
কাৰ প্ৰাণ বক্ষা কৰি
কি লভিলা শক্তি শুভংকৰী,
বক্তৃস্নাত নগৰী-ধূলিত
তীৰ্থৰ নিৰ্মালি সিঁচৰিত ।
যুগে যুগে এই অৱদান
ধৰিত্ৰীয়ে কৰি ৰব মান,
ছাত্র আজি নৱ তীৰ্থংকৰ,
এই কবি তোমাৰে কিংকৰ ।

শক্তি ভিক্ষা

ভাগ্য দেৱতাই মোৰ যি অজ্ঞপ্ত ছুখ ভাৰ লই
জীৱনৰ স্তবে স্তবে ৰই,
ফ্ৰুৰ হাশ্ব কৰি বৰিষণ ।
দিলে মোৰ আত্মাৰ বন্ধন,
তাক ছেদ কৰিবৰ
প্ৰৱল দুখৰ
হলো আজি ভাগী ।
দূৰত বজাই বাঁহী কেনিবাদি আঁতৰে বিৰাগী ।
যাৰ ক্ষীণ পদ-চিহ্ন ৰাশি
জীৱন-ধূলিত উঠি ক্ষণিক বিকাশি
সময়ৰ স্ৰোতস্বতী
ধান কৰি লভিলে দুৰ্গতি ।
সংসাৰৰ জঞ্জাল স্তূপৰ
মাজত কৰ্তব্যভ্ৰষ্ট জাগে এই ভাগ্যহীন নৰ,
দিনে দিনে গৰ্জি উঠা প্ৰলয়-নাদত
অস্তিত্ব যে ঘোৰ সংকটত,
এই বজ ভেদ কৰিবৰ
মাগো শক্তি, হে মোৰ ঈশ্বৰ ।

চিৰ জনমৰ সাধনা

আজি এই মৌন স্নান সন্ধ্যাব গগন

ঘন সম্ভাৱনাত মগন,

পাতল ধূল মেঘে কই যায় অন্তিম বাৰতা।

প্ৰিয়াৰ চকুত যেন জ্বলে চিৰ-সমাপ্তিৰ কথা

অৰ্থহীন, প্ৰশান্তিবিহীন,

তুমুল ধুমুহা য'ত এদিন প্ৰলীন

অন্তৰ আকুল কৰা,

তাক ঢাকি আজি যেন জ্বলি উঠে স্নিগ্ধ শুকতৰা

ডাৱৰৰ স্তৰ ভেদ কৰি,

অন্তৰৰ মন্দিৰত প্ৰদীপৰ শুদ্ধ কান্তি গঢ়ি।

হে' মোৰ সন্ধিয়া

তোমাৰ গুৰ্ণন মোক দিয়া,

সোমাব খুজিছো মই আপোন গুহাত,

চিৰজনমৰ সাধনাত,

অতদিন যাক মই আছিলো পাহৰি

বাহিৰকে, সত্য বুলি ধৰি।

অৱগাহন

মোৰ এই লেখা-প্ৰহেলিকা
হে' পাঠক, তোমাৰ কৰুণা-সিন্ধু উদ্বেলি
কৰক মোক জিকা
এক নিমিষ সমান ।
সেয়ে মোৰ জীৱনৰ হ'ক জয়গান ।
যি শিক্ষাত সংসাৱণ গতি খৰতৰ
তাক ৰুদ্ধ কৰি যদি জাগে মোৰ শক্তি কলমৰ
অনাদৰ ৰব তাত হিমাদ্ৰি সমান ।
ভুলতো নৰব তাৰ মান ।
যদি মোৰ লেখাৰ মায়াই
বিশ্ব-নীতি দিয়ে বিয়পাই
কৰুণ, নিষ্ঠুৰ আঁকে নিৰ্বিকাৰ ছবি
তাত মোৰ জাগি ৰ'ব কবি ।
ইয়াত ছলনা একো নাই
শিক্ষা নাই, তত্ত্ব-জ্ঞান ইয়াত নেপায়,
ই কেৱল সময় প্ৰৱাহ,
দিনে দিনে য'ত মোৰ নিত্য অৱগাহ ।

যথার্থ

কাল মোৰ অন্তৰ্বে নপৰে,
মোৰ এই হৃদয়ত আকাশৰ ছবিয়ে নধৰে ।
সীমা নাই, হে'ৰা সীমা নাই
হৃদয়ে ঊঠিছে গাই,
সীমাহীন কোন ৰবি
গগনে নেন্দেখে যাৰ ছবি ?
যাক তুমি নোৱাৰা ধৰিব
তাক কিয় মাতা বুলি শির ?
ৰূপহীন যাৰ ৰূপ
অন্তৰত কিয়নো আলোক ?
হিয়াৰ দুৱাৰখনি মাৰা
নাহে তেওঁ, যাক তুমি আজিও বিচাৰা ।
যি পোহৰ তোমাৰ কাৰণে
অকস্মাৎ তাকে চাকে নিষ্ঠুৰ মৰণে,
অকাৰণ বৰষণ
অকাৰণ ভ্ৰমৰ গুঞ্জণ,
অকস্মাৎ মিলিব বিঘাত,
প্ৰলয় নামিব ক'ৰবাত ।

অৰুণোহন

কল্পনা-বথৰ উচ্চ শিখৰত
বহি মই আছিলো উন্মত্ত,
বথৰ ধ্বজাত থকা ছবি
জীৱন-গীতৰ মোৰ আছিল পূৰ্বী,
তাত ধৰি তান
জীৱন-বেদনা কৰি গান
সমাপন কৰিছিলো ব্ৰত ।
প্ৰভাতী-সুৰত আজি নৱ-আলোকত
নতুন বীণাৰ শুনো স্বৰ ।
মোক এৰি দুৰলই চলে চকা কল্পনা বথৰ ।
বোকা-পানী, মাটিৰ মাজত থিয় হই
দেখো কাল-নই
উজ্জল-গতিৰে বই চলে উদাসীন,
মোৰ বীণা বাজে আজি কল্পনা বিহীন ।
ইয়াতো থাকিল যদি বস
হাত মোৰ একান্ত অৱস ।

সাক্ষী

হে অতীত

তুমি পুৰোহিত,

অকলই সাক্ষী তুমি উত্থানৰ আৰু পতনৰ,

যনে গঢ়া পঠা মোৰ এই ৰাজ্য ছন্দুৰ,

য'ৰ পূজা-উপাসনা ধূলি-খেলা

কাল-সাগৰত উটা জবাজীৰ্ণ ভেলা,

যাৰ কোনো অৱশেষ

ক্ষীণ-ৰশ্মি লৈশ

জীৱন-পথত আৰু নাই,

যাক ঢাকি বৰ্তমানে পতাকা উবাই,

দৃপ্তকণ্ঠে কয়—

কোনো চিন, কোনো ছায়া পৃথিবীৰ ধূলিত নৰয়।

তথাপি অতীত মোক লাগে,

তোমাক স্মৰি মোৰ জীৱনৰ অমংগল ভাগে,

লীন যোৱা তোমাৰ বাঁহীৰ ৰৱ

তাত মোৰ সকলো গৌৱৰ,

অথবা কলংক তাত মেকৰ সমান

আজি মোৰ সেয়ে জয়গান।

কাল-সৰ্প

হে দৰিদ্ৰ, অল্ৰভেদী অট্টালিকা চাই
তোমাৰ জীৱন-বস্তু যেন হুতুমায় ।
আকাশৰ জোন বেলি তৰা
তোমাৰ তেজৰ সতে তাৰ তেজ গঢ়া,
যতদিন এইবোৰ হব দীৰ্ঘ্যমান,
তোমাৰ অটুট ৰব জীৱন-সম্মান ।
হে মোৰ দৰিদ্ৰ বন্ধু, ভয় নকৰিবা,
ঐশ্বৰ্যৰ দীপ্তি দেখি তুমি নাকান্দিবা,
এই ভগা বেৰৰ মাজত
মই যে গাঁথিছো লেখা অনন্ত-গৰ্ভত,
তোমাৰো গৰৱ তাত গাঁথি,
চিন্তাৰ জ্যোতিয়ে মোৰ পোহৰাৰ খোজে মহাৰাতি ।
অহংকাৰ তুমি ক্ষমা কৰা,
তোমাৰ লগত মোৰ ব্যৱধান মই নাই ধৰা ।
জীৱন-শিৱৰ মোৰ দাৰিদ্ৰ্যই সৰ্প-অলংকাৰ
যি কাল-সৰ্পই মাথো সৰ্ব ক্ষয়ংকাৰ ।

কিংকৰ্তব্যবিমূঢ়

দিগন্তৰ সীমান্তত কোন মহা-ভাস্কৰ জুমায়
যাৰ তেজে আকাশৰ চাল যায় চাই ?
হেৰোৱা বিশ্বাসবোৰ
ছহাতে বুটলি আনি মোৰ
শেষ বাৰলই চাই এই ভৱকূপ ।
ঈশ্বৰৰ সন্ধানত
অৰ্ধেক শতিকা মোৰ যেন অপগত,
যি কাল ক্ষয়ত মাথোঁ জীৱনৰ ক্ষয়,
সন্ধানৰ বিত্ত ৰ'ল অক্ষত অক্ষয়,
জৰা-মৰণৰ যি সীমাতো
জীৱন নিমাত ।
তল্লা আছে
যিহৰ হেঁপাতে
জ্বলিছিল হৃদকূত নিবিড় মদিৰা
সোঁতত তটিনীখনি
জ্বলি যেন সোঁতহীন কৰি ক্ষীণ-ধ্বনি ।

অলুপ্ত

মই অভ্যুদয়িকাৰ কবি
মোৰ এই বচন-ভৈৰৱী
কালৰ কোলাত ৰব পৰি
লুপ্ত কৰি দিবস-শৰৱী
একত্ব সীমাতে ।
এই অহংকাৰী কথা মতে
ক্ষমা কৰা তুমি
অশান্ত সমুদ্ৰ ভেদি আজি মোৰ জাগে মনোভূমি.
সুকোমল পলশুৱা ফল,
তাত মোৰ ফুলিব কমল ।
এই ভূমি তুমি ৰক্ষা কৰা
দিয়া মোক বাণী মনোহৰা,
আঘাত সম্বৰি মোক দিয়া দিব্যজ্ঞান
ভ্ৰম যক স্বপ্নৰ সমান ।
হৃদয়ৰ দৃষ্টি বিনিময়
তাত যেন নঘটে প্ৰলয়,
দৃষ্টিৰ প্ৰথৰ দৃষ্টি হানি,
দিয়া তুমি আনি
চিৰ অশুভতা,
য'ত নাই লুপ্ত হোৱা কথা ।

বিত্ত

ধ্বংসৰ যজ্ঞৰ অগ্নিশিখা
চিৰন্তন কালৰ কোলাত বয় লিখা
অদ্ভুদয় সম ।
যি ছবন্ত কালৰ বিক্ৰম
তাত চিহ্ন কৰি
এই মোৰ অদ্ভুদয় ব'ল সত্য গঢ়ি ।
পৰম পৱিত্ৰ বৰণীয় ,
কি সুন্দৰ শিৱ বৰণীয়,
তেৱেঁই কেৱল ব'ল,
যি ৰুদ্ৰ সি তল গল,
তাৰ ছবি,
অস্তাচল পথাগত ৰবি ।
ছবন্ত যজ্ঞৰ লীলা আৰু নেলৈখিলা
পলাতক বহি নেখেদিবা,
তাৰ জুই
থাকক আকাশ চুই,
তুমি চকু মুদা
এই চোৱাঁ, অন্তৰ থাকিল মোৰ ভূদা

৬৪

নটৰাজ ।

নটৰাজ হে

তোমাৰ ক্ৰোধ অগ্নিয়ে দহে

সৃষ্টি কাজ হে

পূৰ্ণ কৰা ধ্বংস হে

হে বহি-সম্ৰাট হে ।

মৰুভূমি ধূলি পাবনে যে বহে,

হুদিন দিনে নসহে নসহে

এই পন্থ-বিষম-দ্বন্দ্ব হে ।

আত্মশতীৰ যত্ন হে

গুহা-গহবৰৰ বত্ন হে

ভাব বাবে আজি কৃষ্ণ-দ্বৈপায়ন হৃদত উঠিছে ছন্দ হে

হুৰ্যোধন তাত আছ যে লুকাই

দ্বিতীয় পাণ্ডৱে দেখে কোনো নাই,

কুকক্ষেত্ৰৰ বতাহে আনিছে দুঃশাসন-তেজ-গন্ধ হে ।

পৃথিৱীত নাই পদ্ম হে

সকলোবিলাক ছদ্ম হে

সত্য উচিঁত হ্যায় বিচাৰৰ সকলো দুৱাৰ বন্ধ হে ।

জটিল যেতিয়া জীৱন-পন্থ

অসাধু যেতিয়া ক্ষমতাৱন্ত

সাধু ওলালেও কব খোজো আমি ভণ্ড বুলিহে ভণ্ড হে ।

বিমুক্ত কৰি এদিন বায়ু

শোষণ কৰিলে কতনো আয়ু

পুঞ্জিত কৰি উঠিছে তাৰ অবুদ শত বন্ধ হে ।

পিনাকী তোমাৰ কণ্ঠ সুনীল
 নিম্প্ৰভ কৰি এই যে উঠিল
 অৰ্ণৱগামী মহাকাশভেদী মৰ্ত্য-বিচ্যুত যন্ত্ৰ হে
 আজি
 বিষাণ তোমাৰ উঠিছে বাজি.
 জঁটাৰ চন্দ্ৰ
 আজি অতল
 চঞ্চল ব্যোম-মন্ত্ৰ ।
 জলে স্থলে আজি বিয়পি পৰিছে তোমাৰ চণ্ড-নৃত্য হে ।
 নৃত্যত জাগে মন-হিল্লোল
 ময়ূৰীৰ সম কৰি কল্লোল
 মেঘবাহিনীয়ে কাহিনী ৰচিলে ৰঞ্জিত কৰি চিন্ত হে ।
 ৰঞ্জিত কৰি চিন্ত হে
 শঙ্কিত কৰি পিত্ত হে
 জঠৰ-উদৰ জাৰক-যন্ত্ৰ আৰু কত শত শত অস্ত্ৰ হে ॥
 সত্য শিৱ সুন্দৰ হে,
 দিয়া বাণী তবু কণ্ঠৰ হে
 সুনোৱা এমাৰ জপৰ মন্ত্ৰ সত্য উচিত ন্যায় হে ।
 জীৱন-মেধৰ কৰি আয়োজন
 লেলিহান জুয়ে পৰশে গগন
 শেষবাৰলই যেন জলে সউ উচ্চ-জীৱন-সূৰ্য হে ।
 আজি ভাগিৰ খুজিছে যেন শেষবাৰ মধু-মালতীৰ স্বপ্ন হে
 ঢুকাৰ খুজিছে পুণ্য হে,
 শুকাৰ খুজিছে, হেৰাব খুজিছে, লুকাৰ খুজিছে মৰ্ম হে
 হুমাৰ খুজিছে ধৰ্ম হে,
 বুৰাব খুজিছে প্ৰলয় এক্সাৰে জ্যোতিৰো জ্যোতিৰো কৰ্ম হে,
 হে সুন্দৰতম নটৰাজেশ্বৰ প্ৰণমো তোমাৰ বীৰ্য হে ।

—অন্ত—